ΑΡΧΑΙΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΙ ΣΦΡΑΓΙΔΕΣ

ΣΦΡΑΓΙΔΕΣ ΑΤΟΜΩΝ

Ὁμιλῶν ὁ Ηρόδοτος εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον του περὶ τῶν Βαβυλωνίων, λέγει ὅτι παρ᾿ αὐτοῖς *σφρηγῖδα ἕκαστος ἔχει*[1]. Ἡ συνήθεια αὐτὴ ἦτο πολὺ παλαιοτέρα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡροδότου καὶ ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων γενικὴ καθ᾿ ὅλην τὴν Ἀνατολὴν δι᾿ ἄτομα πάσης ἡλικίας καὶ κατηγορίας, μονάρχας, ὑπαλλήλους καὶ ἰδιώτας.

Ἡ σφραγὶς ἔφερεν ἔγγλυφον τὸ ὄνομα τοῦ κατόχου ὡς καὶ ἁπλοῦν τι σύμβολον ἢ καὶ πολυπλοκωτέρας ἀκόμη εἰκονογραφικὰς συνθέσεις.

Ταύτην ἔφερεν ὁ κάτοχός της συνήθως πάντοτε μεθ᾿ ἑαυτοῦ καὶ ἐχρησιμοποίει ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν πρὸς σφράγισιν παντοειδῶν ἀντικειμένων, ὡς λ. χ. ἐγγράφων (ἐκ παπύρου ἢ πλακιδίων κλπ.), σάκκων ἐμπορίου κλπ. Τὸ ἐπὶ τούτων ἀποτυπούμενον σύμβολον ἢ εἰκὼν ἐπεῖχε θέσιν ὑπογραφῆς τοῦ κατόχου, ἐπιθυμοῦντος διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ νὰ κυρώσῃ ἢ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ ἀπαραβίαστον ἐγγράφων ἢ ἄλλων ἀντικειμένων.

Πράγματι ἡ τοιαύτη εὐρυτάτη διάδοσις τῆς σφραγῖδος εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὀφείλεται ἀφ᾿ ἑνὸς μὲν εἰς τὴν πρώιμον ἀνάπτυξιν τῶν συναλλαγῶν καὶ τὴν μόρφωσιν γενικῶς προηγμένου ἐμπορικοῦ πνεύματος μεταξὺ τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν, ἀφ᾿ ἑτέρου δὲ εἰς τὸν μολαταῦτα εὐρύτατα ἐπικρατοῦντα ἀναλφαβητισμόν, ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου οἱ ἄνθρωποι ἠναγκάζοντο νὰ προσφεύγουν εἰς τὴν εἰδικὴν τάξιν τῶν γραφέων διὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἐγγράφων των, ἐπιθέτοντες ἀκολούθως ἐπ᾿ αὐτῶν διὰ τῆς σφραγῖδος ἀντὶ ὑπογραφῆς χαρακτηριστικὸν σύμβολον ἢ εἰκόνα πρὸς ἀναγνώρισιν. Ταῦτα ἔπρεπεν ὡς ἐκ τούτου νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατὸν μοναδικά, ὡς ἀποτελοῦντα τὸ προσωπικὸν *ἔμβλημα* τοῦ κατόχου τῆς σφραγῖδος. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ ὅπως δεικνύουν ἀφ᾿ ἑτέρου αἱ σῳζόμεναι σφραγῖδες δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν δύο ἀκριβῶς ὅμοια ἐμβλήματα, ἀργότερον μάλιστα, ἐν Ἀθήναις, νόμος τοῦ Σόλωνος ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς δακτυλιογλύφους νὰ διατηροῦν σφραγῖδα τοῦ πωληθέντος δακτυλίου διὰ τὴν ἀποφυγὴν ἀπομιμήσεων[2].

Τὰ σχήματα τῶν σφραγίδων ἦσαν ποικίλα[3]. Ὡς γνωστὸν ἐν Μεσοποταμίᾳ ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐπεκράτει ὁ ἐκ σκληροῦ λίθου κύλινδρος, φέρων τὰς

1 Ι 195.

2 ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤ. Β. Σόλ. IX: *Δακτυλιογλύφῳ μὴ ἐξεῖναι σφραγῖδα φυλάττειν τοῦ πραθέντος δακτυλίου.*

3 Βλ. γενικῶς FURTWANGLER, Die antiken Gemmen. - MIDDLETON, The Engraved Gems of Classical Times. - WALTERS, Br. Mus. Cat. Gems and Cameos.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

γλυφὰς ἐπὶ τῆς κυλινδρικῆς ἐπιφανείας, καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, κυρίως ἀπὸ τῆς 18ης Δυναστείας, ὁ σκαραβαῖος, σφραγίζων διὰ τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας. Ἀμφότερα τὰ εἴδη σφραγίδων ἐφέροντο περὶ τὸν καρπὸν τῆς χειρὸς ἢ περὶ τὸν λαιμόν, τῇ βοηθείᾳ θώμιγγος, διερχομένης διὰ τῆς ἐπὶ τῆς σφραγῖδος ὀπῆς. Ἀργότερον ὁ σκαραβαῖος χρησιμοποιεῖται ὡς δακτύλιος τῇ βοηθείᾳ στρεπτῆρος.

Εὐρύτατα διαδεδομέναι ἦσαν αἱ σφραγῖδες καὶ εἰς τὸν Αἰγαιακὸν κόσμον, ὅπου ἀπὸ τῆς πρωτομινωικῆς ἤδη ἐποχῆς ἀπαντοῦν εἰς ποικιλίαν σχημάτων λ. χ. κωνοειδῶν, κομβιοειδῶν, τριπλεύρων κ.ἄ. καὶ ἀπὸ τοῦ β´ ἡμίσεος τῆς 2ας χιλιετηρίδος, φακοειδῶν καὶ ἀμυγδαλοειδῶν. Καὶ αἱ σφραγῖδες αὗται ἐφέροντο περὶ τὸν λαιμὸν ἢ τὸν καρπὸν τῆς χειρός.

Κατὰ τὴν σκοτεινὴν περίοδον, ἡ ὁποία ἠκολούθησε τὴν κατάρρευσιν τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου, ἡ συνήθεια δὲν ἐξέλιπε. Ἂν καὶ παρ᾽ Ὁμήρῳ οὐδεμία γίνεται μνεία σφραγίδων, ἡ πρακτικὴ αὐτὴ συνήθεια εἶχε καὶ τότε εὐρεῖαν ἐφαρμογήν, ὅπως μαρτυροῦν αἱ πολυάριθμοι ἐκ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς σφραγῖδες, αἱ ὁποῖαι διατηροῦν τὰ μυκηναϊκὰ σχήματα. Κατὰ τὴν ἀνατολίζουσαν ἐποχὴν σημειοῦται ἐπικράτησις τοῦ σκαραβαίου, ὁ ὁποῖος ὅμως ταχέως μετατρέπεται εἰς σκαραβαιοειδῆ. Αἱ σφραγῖδες αὐταὶ ἔφερον ὀπήν, δι᾽ ἧς διήρχετο συνήθως στρεπτὴρ καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς *στρεπτοὶ δακτύλιοι*[1].

Ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος ὅμως ἡ διακόσμησις μεταφέρεται εἰς τὴν κυρτὴν ἐπιφάνειαν, ἡ ὀπὴ ἐξαφανίζεται καὶ ὁ λίθος δένεται πλέον εἰς *δακτύλιον*[2].

Εἰς τὰς Δηλιακὰς ἐπιγραφὰς μνημονεύονται ἐπίσης ἐνίοτε καὶ κύλινδροι ἢ κυλινδρίσκοι[3], οἱ ὁποῖοι θὰ εἶχον τὸ σχῆμα τῶν Βαβυλωνιακῶν κυλινδρικῶν σφραγίδων.

Παρὰ τῶν Ἑλλήνων παρέλαβον τὸν δακτύλιον οἱ Ρωμαῖοι, εἰς τοὺς ὁποίους ὅμως οὗτος συχνὰ ἐχρησίμευε μᾶλλον ὡς κόσμημα παρὰ ὡς σφραγίς[4].

ΔΗΜΟΣΙΑΙ ΣΦΡΑΓΙΔΕΣ

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 1ης χιλιετηρίδος ἤρχισεν ἀναπτυσσόμενος εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον ὁ θεσμὸς ἐλευθέρας πόλεως. Εἰς τὸν ἰδιότυπον αὐτὸν πολιτικὸν ὀργανισμόν, τὸν αὐτόνομον, ἀνεξάρτητον καὶ αὐτάρκη, εἶδεν ὁ Ἕλλην ὁμοιότητα πρὸς ἑαυτόν, λόγῳ τοῦ ἀνθρωποκεντρικοῦ πολιτισμοῦ του. Διὰ τὸν Ἕλληνα ὁ ἄνθρωπος ἦτο τὸ τέλειον *φυσικὸν ἄτομον*, πρὸς τὸ ὁποῖον ἐμετρῶντο τὰ πάντα, θεοί,

1 Τὴν μορφὴν αὐτὴν ἴσως ὑπονοοῦν οἱ κατάλογοι τοῦ Παρθενῶνος, ὅπου ἀναφέρονται συχνὰ *σφραγῖδες δακτύλιον ἔχουσαι*. Αἱ εἰς τοὺς αὐτοὺς καταλόγους ἀναφερόμεναι *σφραγῖδες ἄνευ δακτυλίου*, *σφραγῖδες λίθιναι ψιλαὶ* ἦσαν τοῦ αὐτοῦ τύπου, ἐστεροῦντο ὅμως τοῦ μεταλλίνου στρεπτῆρος.

2 Ὁ ΠΛΑΤΩΝ ἤδη ἀναφέρει εἰς Ἱππ.Ἐλάσσ. 368 C: *Πρῶτον μὲν δακτύλιον . . . ὃν εἶχες, σαυτοῦ ἔχειν ἔργον, ὡς ἐπιστάμενος δακτυλίους γλύφειν, καὶ ἄλλην σφραγῖδα, σὸν ἔργον*. Ὁ δακτύλιος δηλοῖ ἐνταῦθα τὸν δακτυλιόλιθον, ἐνῷ διὰ τῆς λέξεως σφραγὶς νοεῖται πιθανῶς ὁ παλαιότερος τύπος, τοῦ σκαραβαιοειδοῦς. Αἱ Δηλιακαὶ ἐπιγραφαὶ μαρτυροῦν ὡς κύριον τύπον τὸν εἰς δακτύλιον δεδεμένον δακτυλιόλιθον: *Δακτύλιον χρυσοῦν, ἐπίσημον ἔχοντα Ἀρτεμίσιον* (IG XI, 2, 199B καὶ ἀλλαχοῦ).

3 BCH. 1882, σελ. 123.

4 Ἡ τάσις αὕτη δὲν ἦτο ἄγνωστος καὶ εἰς τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχήν, ἐκ τῆς ὁποίας ἄλλωστε προέρχεται καὶ ὁ τόσον εὐρέως μεταξὺ τῶν Ρωμαίων διαδοθεὶς κάμεος, ὁ χρησιμοποιηθεὶς μόνον διὰ διακοσμητικοὺς σκοπούς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

φύσις καὶ πολιτικοὶ ὀργανισμοί. Ὁ ἰδεωδέστερος λοιπὸν πολιτικὸς ὀργανισμὸς ἦτο διὰ τοὺς Ἕλληνας ἡ πόλις, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν θερμὸν αὐτῆς ἐξυμνητὴν ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ, ὁρίζεται ὡς ἑξῆς: *Ἡ δ' ἐκ πλειόνων κωμῶν κοινωνία τέλειος πόλις, ἤδη πάσης ἔχουσα πέρας τῆς αὐταρκείας, ὡς ἔπος εἰπεῖν, γινομένη μὲν οὖν τοῦ ζῆν ἕνεκεν, οὖσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν. Διὸ πᾶσα πόλις φύσει ἐστὶν εἴπερ καὶ αἱ πρῶται κοινωνίαι. Τέλος γὰρ αὕτη ἐκείνων, ἡ δὲ φύσις τέλος ἐστίν.* Ἦτο ἄρα ἡ πόλις, ἡ τελεία καὶ αὐτάρκης κοινωνία, τὸ τέλος τῶν κοινωνικῶν μορφῶν, πραγματικὸν *πολιτικὸν ἄτομον*, ἔχον συνεπῶς καὶ τοῦτο, ὅπως καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἀνάγκην σφραγῖδος, φέρουσαν εἰκονογραφικὸν τύπον ἰδιάζοντα εἰς αὐτὴν καὶ ἀποτελοῦντα οὕτω τὸ ἔμβλημα, τὸ σύμβολον αὐτῆς. Ἡ τοιαύτη σφραγὶς ἐκαλεῖτο *δημοσία σφραγίς*, τὸ δὲ ἔμβλημα *παράσημον, σύμβολον, χαρακτήρ, σήμαντρον, σῆμα, σημεῖον, ἐπίσημον*, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω [1].

Τὴν πρώτην χρῆσιν δημοσίων σφραγίδων τοποθετοῦν συνήθως εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. βασιζόμενοι εἰς τὴν ἔλλειψιν παλαιοτέρων σχετικῶν μαρτυριῶν. Ἐν τούτοις μία τοιαύτη καθυστερημένη ἐμφάνισις τῆς δημοσίας σφραγῖδος θὰ ἦτο ἐκπληκτικὴ διὰ πόλεις, τῶν ὁποίων ἡ πολιτικὴ συγκρότησις εἶχε συντελεσθῆ τουλάχιστον δύο αἰῶνας ἐνωρίτερον. Πράγματι, μαρτυρίαι, ἔστω καὶ ἔμμεσοι, πείθουν, ὅτι αὗται ἀνάγονται εἰς χρόνους πολὺ παλαιοτέρους τοῦ 5ου αἰῶνος. Τὰ πρῶτα νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται κατὰ τὰ τέλη τοῦ 7ου αἰ., εἰκονίζουν ἤδη, ὡς γνωστόν, τὰ ἐμβλήματα τῶν οἰκείων πόλεων, ἡ ἀπεικόνισις ὅμως τοῦ δημοσίου ἐμβλήματος ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἢ προϋποθέτει τὴν ὕπαρξιν ἤδη δημοσίων σφραγίδων ἢ πάντως πρέπει νὰ προηγήθη ἀμέσως τῆς πρώτης χρήσεως τούτων, διότι ἡ ἰδέα τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς πόλεως διὰ τῆς ἀπεικονίσεως ἐπὶ τοῦ νομίσματός της τοῦ δημοσίου ἐμβλήματος, εἶναι συγγενεστάτη πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῆς διὰ τῆς καὶ ἐπὶ παντοίων ἄλλων ἀντικειμένων ἀποτυπώσεως αὐτοῦ.

Αἱ πρῶται δημόσιαι σφραγῖδες λοιπὸν πρέπει νὰ ἐτέθησαν εἰς χρῆσιν περὶ τὰ τέλη τοῦ 7ου αἰῶνος, ἴσως κατὰ πρῶτον εἰς τὰς Μικρασιατικὰς ἐμπορικὰς πόλεις, τῶν ὁποίων ἡ πολιτικὴ συγκρότησις εἶχεν ἤδη συντελεσθῆ πολὺ παλαιότερον καὶ ὅπου διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἐκόπησαν νομίσματα μὲ τὸ δημόσιον ἔμβλημα.

Ἐνίοτε αἱ πόλεις κατεῖχον περισσοτέρας τῆς μιᾶς δημοσίας σφραγῖδας μὲ ἰδίους τύπους. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς διασώσεως ἢ τῆς μαρτυρίας περὶ ὑπάρξεως περισσοτέρων ἐμβλημάτων. Ἐπὶ παραδείγματι αἱ Ἀθῆναι εἶχον ὡς ἐμβλήματα τὴν γλαῦκα καὶ τὸ γοργόνειον [2], ἡ Πριήνη τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὴν τρίαιναν [3], αἱ Συρακοῦσαι τὸν ἵππον καὶ τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀρεθούσης (ἀργότερον Κόρης) [4], ἐπὶ βραχύ τι δὲ διάστημα μετὰ τὴν μάχην τοῦ Ἀσσινάρου καὶ

1 Σελ. 15 κέ.

2 Ἐπὶ τῶν νομισμάτων, βλ. BR. MUS. CAT. Ἐπὶ ψηφίσματος τῶν Κερκυραίων, ἀπονέμοντος προξενίαν εἰς Διονύσιον Ἀθηναῖον, NEWTON, Ancient Gr. Inscr. II, σελ. 30, πίν. III, καὶ ἐπὶ χαλκοῦ ἐλάσματος ἐξ Ὀλυμπίας BCH. 1897, σελ. 579. Διὰ τὸ γοργόνειον SELTMAN, Athens, its History and Coinage, σελ. 50.

3 REGLING, Die Münzen v. Priene, σ. 144 καὶ 148.

4 BCH. 1896, σελ. 550 - 1 καὶ 555 - 7. Ἐπίσης BÖH-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

τὸν Ἡρακλῆ ἀπάγχοντα τὸν λέοντα τῆς Νεμέας, εἰκονιζόμενον ἐπὶ σφραγιδολίθου ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Κατάνης, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν EVANS [1] ἀπετέλεσεν αὐτὴν ταύτην τὴν δημοσίαν σφραγῖδα τῆς πόλεως, κ.ἄ. Παραδείγματα συνυπάρξεως ἐμβλημάτων δὲν εἶναι ἄγνωστα καὶ εἰς τὴν νεωτέραν Εὐρώπην, ὅπως εἰς τὴν Βουργουνδίαν ἀπὸ τοῦ 14ου αἰ. καὶ τὴν Οὐγγαρίαν ἀπὸ τοῦ 15ου αἰ. [2].

Καὶ ἀλλαγὴ σφραγῖδος λόγῳ μεταβολῆς τοῦ ἐμβλήματος ἦτο συνήθης. Τὸ παλαιὸν ἔμβλημα τῆς Κυζίκου ἦτο ἡ πηλαμύς, ὁ ἰχθὺς ὁ ὁποῖος ἀπετέλει τὸν κυριώτερον πλοῦτον τῆς πόλεως. Κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν ὅμως τοῦτο ἀντικατεστάθη διὰ τῆς δᾳδὸς τῆς Κόρης Σωτείρας, ἡ λατρεία τῆς ὁποίας ἐπεκράτησεν ἐν Κυζίκῳ ἀπὸ τοῦ 400 περίπου π.Χ. [3]. Καὶ τῆς Κῶ τὸ παλαιότερον ἔμβλημα ἦτο ὁ καρκίνος, ἀπὸ τοῦ β΄ ἡμίσεος ὅμως τοῦ 2ου αἰ. π. Χ. οὗτος παραχωρεῖ τὴν θέσιν του εἰς τὸν ὄφιν καὶ τὴν βακτηρίαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ λατρεία εἰσήχθη εἰς Κῶν κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχήν [4].

Ἡ ἐπικράτησις νέας λατρείας ὑπῆρξε λοιπὸν ἡ κυριωτέρα αἰτία διὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ ἐμβλήματος ἐπὶ τῆς δημοσίας σφραγῖδος. Ἀλλὰ καὶ σημαντικὸν γεγονὸς εἰς τὴν ἱστορίαν μιᾶς πόλεως ἠδύνατο ἐπίσης νὰ μεταβάλῃ τοῦτο, ὅπως π.χ. ἐν Ζάγκλῃ - Μεσσήνῃ τῆς Σικελίας, ὅπου ἡ διαδοχικὴ ἐπικράτησις Σαμίων προσφύγων καὶ τοῦ τυράννου τοῦ Ρηγίου Ἀναξίλα εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ παλαιοῦ ἐμβλήματος τῆς πόλεως ἐπὶ τῶν νομισμάτων διὰ τῶν Σαμιακῶν ἐμβλημάτων καὶ κατόπιν διὰ τοῦ λαγωοῦ [5], τοῦ *προσωπικοῦ ἐμβλήματος τοῦ τυράννου.*

Προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ Ἑλληνικὴ πολιτικὴ συνείδησις κατενόησε συχνὰ τὴν ἀνάγκην συμπήξεως *πολιτικῶν ὀργανισμῶν εὐρυτέρων* ἢ ἡ πόλις. Τοιοῦτοι ὀργανισμοί, ἐξυπηρετοῦντες ποικίλους σκοπούς, εἶχον καὶ αὐτοὶ ἰδίας σφραγῖδας. Οὕτω, κατὰ τὰς ἐπιγραφάς, οἱ ἐν Δελφοῖς Ἀμφικτίονες εἶχον *κοινὴν σφραγῖδα* [6] καὶ τὸ Κοινὸν τῶν Βοιωτῶν κατ᾽ ἐπιγραφὴν τοῦ 1ου αἰ. μ. Χ. *δημοσίαν σφραγῖδα* [7]. Ἐκ τῶν νομισμάτων ἐξ ἄλλου εἶναι γνωστὸν τὸ κοινὸν Βοιωτικὸν ἔμβλημα, ἡ ὀκτώσχημος ἀσπίς [8] ὁ Ἡρακλῆς ἀπάγχων τοὺς ὄφεις [9], τὸ ἔμβλημα τῶν πόλεων τῆς Ἀντισπαρτιατικῆς συμμαχίας τοῦ 394 π.Χ., κλπ.

Ἀλλὰ καὶ ἔθνη, ὅπως οἱ Αἰτωλοί, εἶχον καὶ αὐτὰ ἰδίαν σφραγῖδα. Ἡ λόγχη τῶν Αἰτωλῶν, γνωστὴ καὶ ἐκ τῶν νομισμάτων, εἰκονίζεται ἐπὶ χαλκοῦ ἐλάσματος φέροντος ψήφισμα τῶν ἐν Ἀρκαδίᾳ Ὀρχομενίων πρὸς τιμὴν τεσσάρων Αἰτωλῶν [10] τὸ δὲ παλαιὸν ἔμβλημα τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλικοῦ οἴκου, τὸ ρόπαλον, ἐξακολουθεῖ νὰ εἰκονίζεται ἐπὶ τῶν νομισμάτων καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς δυναστείας, ἀποτελοῦν πλέον ἐθνικὸν ἔμβλημα [11].

RINGER, Die Münzen v. Syrakus σελ. 97 κἑ.

1 EVANS, Syracusan Medallions, σελ. 95 - 6.

2 REGLING, ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 144, σημ. 294.

3 JHS, 1904, σελ. 38. A.M. 1893, σελ. 356.

4 Ἐπὶ νομισμάτων, BR. MUS. CAT., Caria etc. XXX - XXXII. Öst. Jh. I. σελ. 31.

5 HILL, Coins of Ancient Sicily σελ. 46 - 7.

6 MICHEL, 252, στ. 34 - SYLL.[3] 399, στ. 27 - Εἰς BCH 1883, σελ. 425, στ. 20: *Ἐπιβαλεῖν τὴν σφραγῖδα τὴν καινὴν τῶν Ἀμφικτιόνων*, ἴσως ἐκ παραδρομῆς τοῦ χαράκτου ἀντὶ τοῦ *κοινήν*. Βλ. COLLITZ, Samml. gr. Dialekt - Inschriften II, 701.

7 IG VII 2711, στ. 51-6

8 BR. MUS. CAT., Centr. Gr. πίν. V - XVI.

9 REGLING ἐν Zeitschr. f. Num., 25 σελ. 213.

10 BCH 1914, σελ. 454 καὶ BR. MUS. CAT. Thessaly etc. πίν. XXX.

11 IMHOOF-BLUMER, Die antiken Münzen v. Thra-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

ΣΧΗΜΑΤΑ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΦΡΑΓΙΔΩΝ

Εἴδομεν ἀνωτέρω ποῖον ἦτο τὸ συνηθέστερον σχῆμα τῶν σφραγίδων τῶν ἀτόμων εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Ποῖον ὑπῆρξεν ἀντιστοίχως τὸ σχῆμα τῶν δημοσίων σφραγίδων;

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου μία ἐπιγραφὴ ἐκ Σμύρνης τοῦ 3ου αἰ π.Χ. εἶναι σαφής[8]: *Συνσφραγισάσθωσαν δὲ τὰς ὁμολογίας τὴμ μὲν Σμυρναίοις δοθησομένην, οὓς ἂν ἀποδείξηι τὸ κοινὸν τῶν ἐμ Μαγνησίαι τοῖς τε ἑαυτῶν δακτυλίοις καὶ τῶι ὑπάρχοντι κοινῶι, τὴν δὲ εἰς Μαγνησίαν δοθησομένην σφραγισάσθωσαν Σμυρναίων οἵ τε στρατηγοὶ καὶ οἱ ἐξετασταὶ τῶι τε τῆς πόλεως δακτυλίωι καὶ τοῖς ἑαυτῶν*. Δηλαδὴ ἡ μεταξὺ Σμυρναίων καὶ Μαγνήτων ὁμολογία ἐγένετο εἰς δύο ἀντίγραφα, τὰ ὁποῖα ἐσφραγίσθησαν διὰ τῶν δακτυλίων τῶν ἐπὶ τούτῳ ἀρχόντων καὶ διὰ τοῦ *κοινοῦ δακτυλίου* (εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν Μαγνήτων) καὶ τοῦ *δακτυλίου τῆς πόλεως* (εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν Σμυρναίων).

Τὴν ἀνωτέρω ὅμως ἐπιγραφὴν διαφωτίζουν λαμπρῶς μερικοὶ σφραγιδόλιθοι προερχόμενοι κυρίως ἐκ τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζουν ἐκπληκτικὴν ὁμοιότητα πρὸς συγχρόνους νομισματικοὺς τύπους. Τοὺς ἐκ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος προερχομένους τοιούτους σφραγιδολίθους εἶχον ἤδη ἀναγνωρίσει παλαιότερον ὁ Evans καὶ ἄλλοι ἐπιστήμονες ὡς ἀποτελοῦντας αὐτὰς ταύτας τὰς δημοσίας σφραγῖδας τῶν πόλεων αὐτῶν, διότι ἐὰν ἦσαν σφραγιδόλιθοι ἰδιωτῶν οὐδέποτε θὰ ἔφερον τύπους υἱοθετηθέντας ὑπὸ τῶν πόλεων ἐπὶ τῶν νομισμάτων καὶ ἀποτελοῦντας οὕτω τὰ ἐπίσημα ἐμβλήματά των[1]. Οὕτω κορναλίνης τῆς συλλογῆς A. Evans, εὑρεθεὶς ἐν Σικελίᾳ, φέρει ἔγγλυφον ἀνδροπρόσωπον ταῦρον[2], ὁμοιότατον πρὸς τὸν εἰκονιζόμενον ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Γέλας[3], σάρδιος τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου εἰκονίζει τὸν αὐτὸν ἀνδροπρόσωπον ταῦρον καὶ τὴν λέξιν ΓΕΛΑΣ[4], καμέος ἐξ ὑαλομάζης τῆς συλλογῆς de Luynes ἀνδροπρόσωπον ταῦρον στεφανούμενον ὑπὸ πετώσης Νίκης, ὅπως ἐπὶ τῶν ἀρχαϊζόντων νομισμάτων τῆς Νεαπόλεως τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰ π.Χ.[5], ἔγγλυφος λίθος τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου Νύμφην φερομένην ἐπὶ κύκνου, ὅπως ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς ἐν Σικελίᾳ πόλεως Καμάρινας[6], σφραγὶς ἐξ ὑαλομάζης τῆς συλλογῆς Sambon κεφαλὴν Ἀθηνᾶς μετὰ κράνους, κοσμουμένου διὰ τῆς Σκύλλης, ὅπως ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Θουρίων, 4ου αἰ.[7] κλπ.

Ἐξ ἄλλου ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Κλαζομενῶν προέρχεται σκαραβαῖος φέρων τὸ ἕτερον τῶν ἐμβλημάτων τῶν Κλαζομενῶν, τὸν κριόν, ὡς καὶ τὸ ἄλλοθεν γνωστὸν ὄνομα τοῦ ἄρχοντος Μανδρώνακτος[8].

kien, II. 1, σελ. 33 - 4.

1 A. EVANS, Syracusan Medallions and their Engravers, σελ. 120.

2 IMHOOF - BLUMER u. KELLER, Tier - und Pflanzenbilder, πίν. XXVI, 45.

3 HEAD, Hist. Num., σελ. 140.

4 Br. Mus. Catalogue of Gems ἀρ. 1031 (ἡ ὑπογραφὴ κατὰ τὸν ἐκδότην εἶναι σύγχρονος).

5 J. BABELON, Les camées de la Bibl. Nat., πίν. XIX, 183.

6 A. EVANS, αὐτόθ. σελ. 183.

7 SAMBON, Corolla Numismatica, σελ. 279.

8 Br. M. Cat. Gems, ἀρ. 445. (Ὁ Μανδρῶναξ δὲν ἦτο ὁ κάτοχος, ἐφ' ὅσον ἡ σφραγὶς ἦτο δημοσία, ἀλλ' ὁ ἄρχων).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

Τὸν κατάλογον αὐτὸν θὰ ἠδύναντο ἀσφαλῶς νὰ μηκύνουν καὶ ἄλλαι σφραγῖδες ἐὰν ἐγίνετο συστηματικὴ ἔρευνα μεταξὺ τῶν χιλιάδων σφραγιδολίθων, τῶν ἀποκειμένων σήμερον εἰς τὰ ἀνὰ τὸν κόσμον Μουσεῖα ἢ συλλογάς.

Σχῆμα δακτυλίου δεικνύουν ἐπίσης πήλινα *σφραγίσματα*, δηλαδὴ ἀποτυπώματα σφραγίδων, φέροντα γνωστὰ ἐμβλήματα πόλεων. Χιλιάδες τοιούτων σφραγισμάτων εἶχον εὑρεθῆ παλαιότερον ὑπὸ τοῦ SALINAS[1] κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἐν Σελινοῦντι τῆς Σικελίας ναοῦ C, πολλὰ τῶν ὁποίων ἔφερον τὸ ἕτερον τῶν ἐμβλημάτων τῆς πόλεως, Ἡρακλῆ δαμάζοντα ταῦρον ὡς καὶ τὸ ἀρχικὸν τῆς πόλεως Σ, προερχόμενα ἀσφαλῶς ἐκ σφραγίσεως διὰ δακτυλίου. Σφράγισμα δακτυλίου εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ ἀποκείμενον, φέρον τὸ ἔμβλημα τῆς Λαρίσης, καλπάζοντα ἵππον καὶ τὴν λέξιν ΛΑΡΙΣΑΙΑ[2].

Ὁ εἰς δακτύλιον ὅμως δεδεμένος σφραγιδόλιθος δὲν ἀπετέλει καὶ τὸ μόνον σχῆμα δημοσίας σφραγῖδος. Τοῦτο πιστοποιοῦν δύο νεώτερα εὑρήματα, τὸ ἓν τυχαῖον ἐκ Γαρδικίου τῆς Ὄθρυος[3], τὸ δὲ ἕτερον προερχόμενον ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλύνθου[4].

Ἡ ἐκ Γαρδικίου σφραγὶς εἶναι χαλκοῦς κυκλικὸς δίσκος, διαμ. 0,46 - 7 μ. καὶ πάχ. 0,01 μ., φέρον ἔγγλυφον διακόσμησιν, ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς ὄψεως Θέτιδος φερομένης ἐπὶ ἱπποκάμπου καὶ κρατούσης τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας Σκύλλας. Εἰς τὸ περιθώριον τῆς ὄψεως, ἡ ὁποία εἰκονίζει τὴν Θέτιδα, μετὰ τὸν καθαρισμὸν ἀνεφάνησαν τὰ γράμματα ΛΑ. Ταῦτα, ὡς καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ τύπος τῆς Θέτιδος φερομένης ἐπὶ ἱπποκάμπου ἀπαντᾷ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Γαρδικίου κειμένης ἀρχαίας Λαρίσης Κρεμαστῆς, ἤγαγον δικαίως τὸν ἐκδότην Robinson νὰ ἐκλάβῃ τὸν δίσκον τοῦτον ὡς αὐτὴν ταύτην τὴν δημοσίαν σφραγῖδα τῆς Κρεμαστῆς Λαρίσης, ὅπου ὁ τύπος τῆς Θέτιδος ἀποτελεῖ τὸ ἔμβλημα τῆς πόλεως, ἐνῷ ὁ τύπος τῆς Σκύλλης, ἴσως τὸ ἔμβλημα τοῦ ἄρχοντος, εἰς τὸν ὁποῖον ἦτο διαπεπιστευμένη ἡ φύλαξις τῆς δημοσίας σφραγῖδος.

Τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τύπον δημοσίας σφραγῖδος δεικνύει τὸ ἐξ Ὀλύνθου εὕρημα: Εἶναι πήλινος δίσκος, διαμ. 0,15-0 155 μ. φέρων ἔγγλυφον παράστασιν νευρώδους ἵππου[5], τοῦ ἐκ τῶν νομισμάτων τῆς Ὀλύνθου γνωστοῦ ἐμβλήματος αὐτῆς. Ὁ πήλινος οὗτος δίσκος κατὰ τὸν ἐκδότην Robinson δυνατὸν νὰ εἶναι ἢ ἡ μήτρα ἡ χρησιμεύσασα πρὸς χύσιν τῆς σφραγῖδος ἢ αὐτὴ αὕτη ἡ σφραγίς.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω δύο πρέπει νὰ ἦσαν τὰ κυριώτερα σχήματα τῶν δημοσίων σφραγίδων: Ὁ δακτύλιος καὶ ὁ δίσκος. Τὴν μεταξὺ τούτων σχέσιν δυσκόλως δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν. Ἴσως ἀμφότερα τὰ εἴδη συνυπῆρχον εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν, τοῦ δίσκου τρόπον τινὰ ἀποτελοῦντος τὴν μεγάλην καὶ ἐπίσημον

1 Notiz. degli Scavi, 1883, σελ. 281 καὶ πίν. VII κέ.

2 Ὁ τύπος Λαρισαία ἀντὶ Λάρισα ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ νομισμάτων τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ εἰς χωρίον τοῦ ΘΕΟΠΟΜΠΟΥ, FHG I. 284. Πλῆθος σφραγισμάτων ἐκ τοῦ *Νομοφυλακείου* τῆς Κυρήνης, μεταξὺ τῶν ὁποίων θὰ ἠδύνατο νὰ ἀνεύρῃ τις ἀριθμόν τινα φέροντα δημόσια ἐμβλήματα πόλεων, παραμένουν δυστυχῶς ἀδημοσίευτα.

3 D. M. ROBINSON, The Bronze state seal of Larissa Kremaste, A. J. A. 38, 1934, σελ. 219 - 222.

4 D. M. ROBINSON, Excavations at Olynthus, VII, σελ. 93, ἀρ. 372.

5 Κατὰ τὸν ἐκδότην ὁ δίσκος θὰ κατεσκευάσθη περὶ τὸ 478 π.Χ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

σφραγῖδα, τοῦ δὲ δακτυλίου προοριζομένου διὰ τρεχούσας καὶ καθημερινὰς ἐφαρμογάς.

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΧΡΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΣΦΡΑΓΙΔΟΣ

Ἐν Ἀθήναις, κατὰ τὸν ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ, ὁ ἑκάστοτε ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων ἐφύλαττεν εἰς τὴν Θόλον, ὅπου παρέμενεν ἐπὶ ἓν ἡμερονύκτιον, τὰς κλεῖδας τῶν ἱερῶν καὶ τὴν δημοσίαν σφραγῖδα[1]. Τὸ ὅτι εἶχε καὶ τὸ δικαίωμα χρήσεως αὐτῆς ἐπιμαρτυρεῖται ρητῶς ὑπὸ Ἐλευσινιακῆς ἐπιγραφῆς[2]: *Ὁ δὲ ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων κατασημηνάσθω τῆι δημοσίαι σφραγῖδι.* Ὁ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ εἰς τὸν Τραπεζιτικὸν[3] λέγει ὅτι οἱ πρυτάνεις ἐσφράγιζον μετὰ τῶν χορηγῶν τὰς ὑδρίας, εἰς τὰς ὁποίας ἐνεκλείοντο τὰ ὀνόματα τῶν κριτῶν τῶν δραματικῶν ἀγώνων. Ἡ ὑπὸ τῶν πρυτάνεων χρησιμοποιουμένη σφραγὶς ἦτο ἡ δημοσία, τὸν δὲ πληθυντικὸν χρησιμοποιεῖ ὁ Ἰσοκράτης, διότι πιθανώτατα εἰς τὴν σφράγισιν συμμετεῖχον πλὴν τοῦ ἐπιστάτου καὶ οἱ πρυτάνεις ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸ αὐτὸ ὡς ἄνω χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους παρέμενον μετ' αὐτοῦ ἐπὶ ἓν ἡμερονύκτιον ἐντὸς τῆς Θόλου.

Τὸ δικαίωμα τοῦτο τῆς χρήσεως τῆς δημοσίας σφραγῖδος δὲν ἐκράτησεν ἐν Ἀθήναις καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα ὁ ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων. Ἀφ' ἧς ηὐξήθη ἡ ἰσχὺς τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου Βουλῆς[4] κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχήν, τοῦτο περιῆλθεν εἰς τὸν *κήρυκα* τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὁ ὁποῖος ἀπετέλει καὶ τὸ σημαντικώτερον πρόσωπον τοῦ σώματος. Τοῦτο μαρτυρεῖται ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Ἐπιδαύρου, χρονολογουμένης ἐκ τῶν μέσων τοῦ 1ου αἰ. π.Χ., συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ Κῆρυξ, ἀποστέλλων εἰς τὴν Ἐπίδαυρον ἀπόφασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου, σφραγίζει αὐτὴν διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος[5].

Ὅπως εἰς τὰς Ἀθήνας οὕτω καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις ἡ δημοσία σφραγὶς ἦτο εἰς χεῖρας τοῦ ἢ τῶν κατὰ τόπους κυριωτέρων ἀρχόντων. Τὰς σχετικὰς πληροφορίας παρέχουν πάλιν αἱ ἐπιγραφαί. Ἐν Ἰουλίδι τῆς Κέω καὶ ἐν Σύρῳ οὗτοι εἶναι οἱ πρυτάνεις πάλιν[6], ἐν Μινῴᾳ καὶ Ἀρκεσίνῃ τῆς Ἀμοργοῦ ὁ γραμματεὺς τῆς βουλῆς[7], ἐν Κνωσῷ, ἴσως δὲ καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Κρήτης οἱ κόσμοι[8], ἐν Θήρᾳ οἱ ταμίαι[9], ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῆς Τρῳάδος ὁ ταμίας[10], ἐν Σμύρνῃ καὶ Πεπαρήθῳ οἱ στρατηγοί[11], ἐν Τήνῳ, Ἄνδρῳ καὶ Πάρῳ οἱ *ἄρχοντες* γενικῶς[12], ἐν

1 Ἀθην. Πολ. 44, 1: *Ἔστι δ' εἷς ὁ λαχών· οὗτος δ' ἐπιστατεῖ νύκτα καὶ ἡμέραν καὶ οὐκ ἔστιν οὔτε πλείω χρόνον οὔτε δὶς τὸν αὐτὸν γενέσθαι. Τηρεῖ δ' οὗτος τάς τε κλεῖς τὰς τῶν ἱερῶν, ἐν οἷς τὰ χρήματ' ἐστὶν καὶ γράμματα τῇ πόλει καὶ τὴν δημοσίαν σφραγῖδα καὶ μένειν ἀναγκαῖον ἐν τῇ Θόλῳ τοῦτον ἐστὶν καὶ τριττὺν τῶν πρυτάνεων, ἣν ἂν οὗτος κελεύῃ.*

2 SYLL.³ 204.

3 17.

4 FERGUSON, Hellenistic Athens, σελ. 419.

5 SYLL.³ 796 B, στ. 18: *Τὸν δὲ κήρυκα Λυσιάδην γράψαι τῆι Ἐπιδαυρίων πόλει καὶ διαπέμψασθαι τὸν ὑπομνηματισμόν, σημηνάμενον τῆι δημοσίαι σφραγεῖδι.*

6 MICHEL 399, 15 καὶ CIG II, 2347C, στ. 65-67.

7 MICHEL 383 C, στ. 5.

8 SGDI III² 5186, στ. 16.

9 IG XII, 3 322, στ. 5-6.

10 CIG II, 2152b, στ. 15.

11 CIG II, 3137, στ. 88: *Σφραγισάσθωσαν Σμυρναίων οἵ τε στρατηγοὶ καὶ οἱ ἐξετασταὶ τῷ τε τῆς πόλεως δακτυλίωι καὶ τοῖς ἑαυτῶν.* Οἱ ἐξετασταί, ἥσσονος σημασίας ἀρχή, θὰ ἐσφράγιζον μόνον διὰ τῶν ἀτομικῶν των δακτυλίων, ἐνῷ κυρίως οἱ στρατηγοὶ θὰ εἶχον τὴν χρῆσιν τῆς δημοσίας σφραγῖδος. Ἐν Πεπαρήθῳ IG XII, Suppl. 258, στ. 8-10.

12 IG XII, 5, 830, στ. 31 - Suppl. 248 II, στ. 22-23, CIG II, 2557, στ. 4-6.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

Δήλῳ δὲ ἴσως οἱ ἱεροποιοί, διότι οὗτοι — κατὰ τὰς Δηλιακὰς ἐπιγραφάς — ἐφύλασσον αὐτὴν μετὰ τῶν ἄλλων ἀντικειμένων, ἀναθημάτων καὶ χρημάτων, ἀρχικῶς μὲν εἰς τὸ ἱεροποιεῖον, ἀργότερον δὲ εἰς τὴν καλουμένην Γραφὴν καὶ παρέδιδον κανονικῶς εἰς τοὺς διαδόχους των ἐν τῇ ἀρχῇ [1].

Ἡ χρῆσις τῆς δημοσίας σφραγῖδος ἀπεδίδετο διὰ τοῦ *σφραγίζομαι* ἢ *σημαίνομαι τῇ δημοσίᾳ σφραγῖδι* ἢ *τῷ δακτυλίῳ τῆς πόλεως*. Διὰ τοῦ *χρήματα ἀποσημαίνομαι* ἐδηλοῦτο ἡ σφράγισις τῆς δημευομένης περιουσίας.

Διὰ τὴν ἐπικύρωσιν δημοσίων ἐγγράφων ὑπό τινος ἀρχῆς, ὡς τῶν εὐθυνῶν τῶν ἀρχόντων ἢ τῶν κατὰ τὰς μεταξὺ τῆς πόλεως δίκας χρησιμοποιουμένων μαρτυρικῶν ἐγγράφων, ἐν χρήσει ἦτο τὸ ῥῆμα *ἐπισημαίνομαι*. Τὸ ῥῆμα *κατασημαίνομαι* ἢ *κατασφραγίζομαι* ἐδήλου σφράγισιν κιβωτίου ἢ ἀγγείου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐναποτεθῆ κάτι πρὸς φύλαξιν. Εὑρίσκομεν ὅμως διὰ τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίπτωσιν ἅπαξ χρησιμοποιούμενον καὶ τὸ ἁπλοῦν ῥῆμα *σημαίνομαι*.

ΑΙ ΠΟΙΚΙΛΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΣΦΡΑΓΙΔΟΣ

Ποικίλαι, ὡς εἶναι φυσικόν, ἦσαν αἱ ἐφαρμογαὶ τῆς δημοσίας σφραγῖδος, ὡς ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν σχέσεων τῆς πόλεως πρὸς ἄλλας πόλεις ἢ ἄτομα. Διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος ἐκυροῦντο ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς πόλεως, ἠσφαλίζοντο ἔξωθεν ἐπιστολαί, καὶ ἐσφραγίζοντο παντοῖα ἄλλα ἀντικείμενα. Διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῆς δημοσίας σφραγῖδος ἐγίνετο ἐν γένει γνωστὴ ἡ ἐκδίδουσα ἢ κεκτημένη καὶ ἀσφαλίζουσα ἀρχή, ἡ πόλις.

Εἰς τὴν περίπτωσιν ἐγγράφων, τρεῖς ἦσαν οἱ κύριοι τρόποι σφραγίσεως τούτων: Κατὰ τὸν πρῶτον, τὸ ἔγγραφον ἐσφραγίζετο κάτωθεν τοῦ κειμένου (γερμ. Untersiegelung) ἀπεσκοπεῖτο δὲ πρὸς πάντων ἡ κύρωσις τοῦ κειμένου. Κατὰ τὸν δεύτερον τρόπον, τὸ ἔγγραφον, ἀφοῦ εἰλίσσετο, ἐσφραγίζετο ἔξωθεν (γερμ. Versiegelung), ὁ δὲ τρόπος αὐτὸς ἐχρησιμοποιεῖτο, ὅταν ἀπῃτεῖτο μυστικότης καὶ ἀσφάλεια τοῦ κειμένου ἀπὸ πάσης παραβιάσεως. Ἔξωθεν σφράγισιν θὰ ἐλάμβανον, ὡς εἶναι φυσικόν, πᾶσαι αἱ ἐπιστολαὶ τῆς πόλεως ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα ἐπίσημα ἔγγραφα, ἀναλόγως τῆς σημασίας των καὶ τοῦ σκοποῦ των. Ἐνίοτε ἐχρησιμοποιοῦντο ἀμφότεροι οἱ τρόποι ἐπὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐγγράφου. Κατὰ τὸν τρίτον τρόπον *διπλῇ συγγραφῇ* (γερμ. Doppelurkunden - Siegelung) τὸ ἔγγραφον συνετάσσετο εἰς διπλοῦν, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν ἓν ἀφήνετο ἀνοικτόν, τὸ δὲ ἄλλο εἰλίσσετο καὶ ἐσφραγίζετο ἔξωθεν, διὰ νὰ ἀνοιχθῇ μόνον εἰς περίπτωσιν ἀμφισβητήσεώς τινος ἐπὶ τοῦ ἑτέρου ἀντιγράφου.

Περὶ πάντων τούτων ὁμιλοῦν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως (συνηθέστερον) αἱ φιλολογικαὶ καὶ ἐπιγραφικαὶ πηγαί. Κατωτέρω παραθέτομεν ἐν λεπτομερείᾳ τὰς χρήσεις ἐκείνας τῆς δημοσίας σφραγῖδος, περὶ τῶν ὁποίων ἔχομεν ῥητὴν φιλολογικὴν ἢ ἐπιγραφικὴν ἄλλην μαρτυρίαν.

1. Αἱ ἐπίσημοι ἐπιστολαὶ τῆς πόλεως ἐσφραγίζοντο διὰ τῆς δημοσίας σφρα-

1 IG XI, 2 154B, στ. 47 (296 π.Χ.) καὶ 203B, στ. 102 (269 π.Χ.) κ.ἀλλ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

γῖδος, ὅπως αἱ ἰδιωτικαὶ διὰ τῆς σφραγῖδος τοῦ ἀποστέλλοντος ἰδιώτου.

Ἡ σφράγισις θὰ ἐγίνετο προφανῶς, ὅπως καὶ ἐπὶ τῶν ἰδιωτικῶν ἐπιστολῶν, ἔξωθεν, πρὸς ἐξασφάλισιν, ὡς εἶναι φυσικόν, τοῦ ἀπορρήτου τοῦ περιεχομένου [1]. Κατ' ἐπιγραφικὴν μαρτυρίαν [2], κατά τινα διαφορὰν μεταξὺ τῶν Μεσσηνίων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων, ἡ ρύθμισις τῆς ὁποίας εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τὴν Μίλητον, ἀντίγραφον τῆς ἐκδοθείσης κρίσεως ἐστάλη εἰς τοὺς Ἠλείους, κατόπιν αἰτήσεώς των, ἐντὸς ἐπιστολῆς σφραγισθείσης διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος τῶν Μιλησίων: *Καὶ ἐπιταξάντων ἡμῖν δοῦναι αὐτοῖς τῆι ἐπιστολῆι ἐδώκαμεν τοῖς πρεσβευταῖς, ὅπως διακομίσωσιν αὐτὴμ πρὸς ὑμᾶς ἐσφραγισμένην τῆι δημοσίαι σφραγῖδι.*

Καὶ ἡ συνήθης, τρέχουσα ἀλληλογραφία τῆς πόλεως μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων της πρέσβεων, στρατηγῶν κλπ. θὰ ἐξησφαλίζετο διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος καίτοι στερούμεθα σχετικῆς ρητῆς μαρτυρίας.

Εἰς τὰς ἐπιστολὰς ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ δυνάμεθα νὰ συμπεριλάβωμεν καὶ τὰ ἀντίγραφα τιμητικῶν ψηφισμάτων πρὸς τιμὴν ξένων, τὰ ὁποῖα ἐκοινοποιοῦντο εἰς τὴν πόλιν τῶν τιμωμένων, τὰ ἀντίγραφα συνθηκῶν κλπ., περὶ τῶν ὁποίων ὅμως βλ. κατωτέρω.

2. Ἀντίγραφα ἐπισήμων πράξεων τῆς πόλεως γενικῶς ἐσφραγίζοντο διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος. Εἰδικώτερον:

α. Ἀντίγραφα συνθηκῶν. Συμφώνως πρός τινα μεγάλην ἐπιγραφὴν τοῦ ἐν Μιλήτῳ Δελφινίου τοῦ 196 π. Χ., ἀντίγραφον τῆς μεταξὺ Μιλησίων καὶ Μαγνήτων συνθήκης εἰρήνης ἐπεδόθη *ἐσφραγισμένον, τοῖς παρὰ Ροδίων πρεσβευταῖς, ὅπως διατηρῆται καὶ ἐν τῆι Ροδίων πόλει ἕως τοῦ ἀντιγραφῆναι εἰς τὰς στήλας* [3]. Νοοῦνται φυσικὰ αἱ σφραγῖδες τῶν συντιθεμένων πόλεων, ἴσως δὲ καὶ αἱ τῶν πόλεων ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι συνετέλεσαν εἰς τὴν κατάπαυσιν τοῦ πολέμου, προεξαρχούσης τῆς Ρόδου. Κατὰ τὸ ἀνωτέρω χωρίον τὸ ἀντίγραφον τῆς συνθήκης ἔχει προσωρινὸν χαρακτῆρα, θὰ χρησιμεύῃ δηλαδὴ μέχρις ὅτου γίνῃ ἡ ἀντιγραφὴ ἐπὶ στηλῶν.

β. Ἀντίγραφα *ὁμολογιῶν*, εἰδικῶν συμφώνων συναπτομένων μεταξὺ πόλεων. Οὕτω, κατά τινα ἐπιγραφήν, ἀντίγραφον τῆς μεταξὺ Στειρίων καὶ Μεδεωνίων τῆς Φωκίδος ὁμολογίας, δι' ἧς αἱ πόλεις προέβησαν εἰς συμπολιτείαν κατατίθεται ἐσφραγισμένον παρά τινι ἰδιώτῃ *(θέστων δὲ τὰν ὁμολογίαν καὶ παρὰ ἰδιώταν ἐσφραγισμέναν)*, νοοῦνται δὲ αἱ σφραγῖδες τῶν πόλεων, ἴσως δὲ καὶ ἡ τοῦ ἰδιώτου [4]. Ὁμοίως ὁμολογία φιλίας μεταξὺ Σμυρναίων καὶ Μαγνήτων τῶν ἐπὶ Σιπύλῳ (3ος αἰ. π.Χ.) σφραγίζεται παρ' ἀμφοτέρων τῶν πόλεων, ὡς ἤδη ἐλέχθη ἀνωτέρω, διὰ τοῦ κοινοῦ δακτυλίου τοῦ ἐν Μαγνησίᾳ κοινοῦ καὶ τοῦ δακτυλίου τῆς πόλεως τῶν Σμυρναίων [5].

γ. Ἀντίγραφα τιμητικῶν ψηφισμάτων πόλεων. Πολυάριθμοι εἶναι αἱ ἐπι-

1 Διὰ τὰς ἰδιωτικὰς ἐπιστολὰς ΕΥΡ. Ἰφ. Αὐλ. 321 κέ. 327: *Σήμαντρ' ἀνείς*. ΘΟΥΚ. Ι 132: *Παραποιησάμενος σφραγῖδα... λύει τὰς ἐπιστολάς*. (Βλ. ἐκδ. Hude «*παρασημηνάμενος*»).

2 SYLL.³ 683, στ. 38 - 41.

3 SYLL.³ II 647.

4 Κατὰ τὸν M. BEAUDOUIN εἰς BCH, 1881: Et l'on en deposera aussi une copie, scellée au sceau public, chez un particulier.

5 Βλ. σελ. 5.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

γραφικαὶ μαρτυρίαι, καθ' ἃς αὐτὸ μὲν τοῦτο τὸ τιμητικὸν ψήφισμα ἀνεγράφετο ἐπὶ στήλης, τηρουμένης ὑπὸ τῆς τιμώσης πόλεως, τὸ δὲ ἀντίγραφον ἀπεστέλλετο ἐντὸς ἐπιστολῆς ἐσφραγισμένης εἰς τὴν πατρίδα τοῦ τιμωμένου προσώπου. Οὕτως ἀντίγραφον ψηφίσματος τῶν Κνωσίων ὑπὲρ τῶν Τηίων ἐγχειρίζεται ὑπὸ τῶν κόσμων τῶν Κνωσίων εἰς τοὺς πρέσβεις τῆς Τέω, ἐσφραγισμένον διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος τῆς Κνωσοῦ [1]. Διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος σφραγίζεται ἐπίσης ἀντίγραφον ψηφίσματος τῶν ἐν Τρῳάδι Ἀλεξανδρέων, διὰ τοῦ ὁποίου οὗτοι ἀπονέμουν πολιτείαν καὶ ἄλλας τιμὰς εἰς Καρυστίους ἄνδρας, ἀποστέλλεται δὲ εἰς Κάρυστον [2]. Ὁμοίως, ἀντίγραφον τιμητικοῦ ψηφίσματος τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν (1ου μ.Χ. αἰ.) ὑπὲρ τοῦ Ἀκρηφιέως Ἐπαμεινώνδου ἀποστέλλεται εἰς τοὺς ἄρχοντας τῶν Ἀκρηφιέων σημανθὲν διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος [3]. Καὶ ἀπόφασίς τις τῆς ἐν Ἐλευσῖνι συνελθούσης Βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου (μέσα τοῦ 1ου π.Χ. αἰ.) (*ὑπομνηματισμός*) ἐκδοθεῖσα εἰς μνήμην τοῦ Ἐπιδαυρίου Τίτου Στατειλίου, ἀποστέλλεται κατὰ τὴν σχετικὴν ἐπιγραφὴν [4] εἰς τὴν Ἐπίδαυρον, ὅπου συνήρχετο τότε τὸ Παναχαϊκὸν συνέδριον, σημανθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κήρυκος τοῦ Ἀρείου Πάγου διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος. Ἀντίγραφον τιμητικοῦ ψηφίσματος τῶν Ἀμφικτιόνων πρὸς τὸν Ἀντίοχον Γ' καὶ τὸ ἔθνος τῶν *ἐκ τοῦ Χρυσαορείου* Ἀντιοχέων σφραγίζεται διὰ τῆς *κοινῆς σφραγῖδος τῶν Ἀμφικτιόνων* [5], ὁμοίως δὲ *ἐσφραγιζμένον* ἀποστέλλεται ἕτερον ἀντίγραφον τιμητικοῦ ψηφίσματος τῶν Ἀμφικτιόνων πρὸς τοὺς *περὶ τὸν Διόνυσον τεχνίτας* ἐν Ἀθήναις (278/7 π.Χ.) [6] κ. ἄ.

δ. Καὶ ἀντίγραφα νόμων ξένων πόλεων ἐζητοῦντο ἐνίοτε πρὸς μελέτην καὶ ἐφαρμογήν, κυρούμενα διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος τῶν πόλεων τούτων. Οὕτω, ὅταν τὸ 303 π.Χ. ὁ Ἀντίγονος ὁ Μονόφθαλμος διέταξε τὸν συνοικισμὸν τῶν κατοίκων τῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ πόλεων Τέω καὶ Λεβέδου, συνεβούλευσε τοὺς Τηίους νὰ ἀποστείλουν τρεῖς ἀντιπροσώπους των εἰς Κῶν διὰ νὰ ἀντιγράψουν τοὺς νόμους της καὶ νὰ τοὺς ἐπαναφέρουν *ἐσφραγισμένους τῆι Κώιων σφραγῖδι ἐν ἡμέραις τριάκοντα* πρὸς χρῆσιν τῶν κατοίκων τῆς νέας πόλεως [7].

ε. Εἴς τινα ἐκ Δήλου ἐπιγραφὴν τοῦ τέλους τοῦ 3ου π. Χ. αἰ. [8], καθορίζουσαν τὰ περὶ συμπληρωματικῶν τινων οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν εἰς δημόσιον οἰκοδόμημα, φέρεται ἡ ἔκφρασις *ἐκσφραγισθείσης τῆς συγγραφῆς*. Ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, *ἐκσφράγισμα* ἐκαλεῖτο τὸ διὰ σφραγῖδος κυρούμενον ἀντίγραφον ἐγγράφου τινός, ὡς παρατηρεῖ ὁ ἐκδότης τῆς ἐπιγραφῆς DÜRRBACH [9]. Ἐδῶ νοεῖται ἀσφαλῶς ἡ δημοσία σφραγίς, ὅπως ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ τιθεμένη ἐπὶ δημοσίου ἐγγράφου ὡς ἦτο ἡ συγγραφὴ ὑποχρεώσεων ἡ καλύπτουσα τοὺς ὅρους τῆς ἐκτελέσεως δημοσίου οἰκοδομήματος.

ϛ. Οὐδεμία ῥητὴ ἀρχαία μαρτυρία ὑπάρχει ὅτι τὰ ἀντίγραφα νόμων, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίουν εἰς τὰ δικαστήρια οἱ ἀντίδικοι πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἀπό-

1 SGDI III² 5186, στ. 87
2 CIG II 2152 b, στ. 15.
3 IG VII 2711, στ. 54 - 55.
4 SYLL.³ 796, στ. 18 - 9.
5 MICHEL 252, στ. 34.
6 SYLL.³ 399, στ. 27.
7 SYLL.³ 344, στ. 64.
8 BCH, 1911, σελ. 43, στ. 23 καὶ σελ. 467.
9 BCH, αὐτόθι, σελ. 46 - 7.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

ψεών των, ἐκυροῦντο ὑπὸ οἱασδήποτε ἀρχῆς διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος. Παραποίησις τοῦ περιεχομένου τῶν νόμων καθίστατο ἄκρως ἀπίθανος ἐκ τοῦ ὅτι ὄχι μόνον πλεῖστοι νόμοι ἦσαν δημοσίᾳ ἐκτεθειμένοι [1], ἀλλὰ καὶ ἡ ἀντιγραφὴ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐφυλάσσοντο εἰς τὸ δημόσιον ἀρχεῖον (ὡς ἐν Ἀθήναις εἰς τὸ Μητρῷον) ἦτο ἔργον ὑπευθύνου δημοσίου δούλου, ἡ δὲ ποινὴ τῆς παραποιήσεως ἦτο πιθανώτατα θάνατος [2].

Ἐν τούτοις κατὰ τὰς μεταξὺ πόλεων δίκας, τὰς ὁποίας ἀνελάμβανε τρίτη πόλις, ψηφίσματα καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα στοιχεῖα παρεδίδοντο εἰς τοὺς ἄρχοντας τῆς ἐκδικαζούσης τὴν ὑπόθεσιν πόλεως, ἐσφραγισμένα διὰ τῆς σφραγῖδος τῶν ἀντιδίκων πόλεων. Οὗτοι ἐν συνεχείᾳ ἔλυον αὐτὰ τῶν σφραγίδων καὶ τὰ παρέδιδον εἰς τοὺς ἀντιδίκους ἐν τῷ δικαστηρίῳ. Τὴν διαδικασίαν αὐτὴν μανθάνομεν ἐξ ἐπιγραφῆς τοῦ 2ου ἢ 1ου π.Χ. αἰ., ἀναφερομένης εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Κνιδίων ἐκδίκασιν διαφορᾶς μεταξὺ Καλυμνίων καὶ Κώων [3].

Καὶ ἀντίγραφα μὴ καθαυτὸ ἐπισήμων πράξεων κατατιθέμενα εἰς δημόσιον κατάστημα καὶ λαμβάνοντα οὕτω δημόσιον χαρακτῆρα, ἐσφραγίζοντο διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος. Τοιοῦτον κατάστημα ἦτο τὸ εἰς πλείστας ἑλληνικὰς πόλεις ἀναφερόμενον *ἀρχεῖον* ἢ *ἀρχεῖον χρεωφυλάκιον* ἢ *γραμματοφυλάκιον* κλπ. [4].

Ἐπιγραφὴ ἐκ Σμύρνης [5], ἀναφερομένη εἰς τὴν ἀνέγερσιν οἰκογενειακοῦ τινος μνημείου, ἀπαγορεύει τὴν ἀπαλλοτρίωσιν αὐτοῦ ἐπὶ ἀπειλῇ χρηματικῆς ἀποζημιώσεως καταβληθησομένης εἰς τὴν γερουσίαν τῆς Σμύρνης καὶ προσθέτει ὅτι *ἐκσφράγισμα* τῆς ἐπιγραφῆς ἦτο κατατεθειμένον εἰς τὸ *ἀρχεῖον* τῆς πόλεως. Διὰ τῆς λέξεως ἐδηλοῦτο τὸ ἐσφραγισμένον ἐπίσημον ἀντίγραφον τοῦ ἐγγράφου [6], ἡ ἐπὶ τοῦ ὁποίου σφραγὶς θὰ ἦτο, ὡς εἶναι εὔλογον, ἡ δημοσία. Συμφώνως πρὸς ἑτέραν Σμυρναϊκὴν ἐπιγραφὴν [7], ἐπίσης ἀναφερομένην εἰς οἰκογενειακὸν ἡρῷον, τὸ *ἐκσφράγισμα* αὐτῆς εὑρίσκετο εἰς τὸ *ἀρχεῖον χρεωφυλάκιον*. Μιᾶς ἄλλης ὁμοίας ἐπιγραφῆς ἐκ Σμύρνης [8] τὸ ἐκσφράγισμα εὑρίσκετο ὄχι εἰς τὸ ἀρχεῖον ἀλλ᾽ εἰς τὸ *ἱερὸν Καισαρῆον* [9].

Καὶ ἐπιγραφῆς τινος ἐκ Περγάμου [10] *ἐκσφράγισμα* ἀπέκειτο εἰς τὰ *ἀρχεῖα* τῆς πόλεως, τῶν ὁποίων μάλιστα τότε προΐστατο, κατὰ τὴν ἐπιγραφήν, πρύτανις γυνή.

Τὸ ἐκσφράγισμα ἐλέγετο καὶ ἁπλῶς *ἀντίγραφον*, ὡς σήμερον, ὅπως μαρτυρεῖ πλῆθος ἐπιγραφῶν [11].

1 Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος ἀνέκειντο εἰς τὴν Βασίλειον Στοάν, ΑΡΙΣΤΟΤ. Ἀθην. Πολ. 7, 1· βλ. RE καὶ 7, 1716 (Γραμματεῖς).

2 ΛΥΣ. πρὸς Ἀριστογ. II, 24, σελ. 807, ἐὰν ὁ λόγος εἶναι γνήσιος. Βλ. καὶ LIPSIUS - MEIER - SCHÖMANN, Der attische Prozess, 2, σελ. 867.

3 SYLL.[3] 953, στ. 30 κέ. Βλ. DARESTE - HAUSSOULIER - REINACH, Recueil des inscriptions juridiques grecques, σελ. 158.

4 Βλ. BCH 1882, DARESTE, Le χρεωφυλάκιον dans les villes grecques, σελ. 241. A. JONES, The Greek city from Alexander to Justinian, σελ. 239.

5 CIG 3281.

6 Βλ. σελ. 17. Κατὰ LIDDELL - SCOTT - JONES : Official copy.

7 CIG 3282.

8 CIG 3276.

9 Τοῦ ὁποίου ἡ Σμύρνη ἦτο *νεωκόρος* C. J. CADOUX, Ancient Smyrna, σελ. 240 - 1 καὶ σημ. 3.

10 IG Rom 4, 513.

11 Ἐκ Σμύρνης CIG 3292: *ἀπόκειται δὲ τούτου τοῦ τίτλου ἀντίγραφον ἐν τῷ ἀρχείῳ* καὶ 3295, 3318, 3337 κλπ. Ἐξ Ἐφέσου, CIG, 3029. Ἐξ Ἀφροσιάδος, CIG 2850c κ.ο.κ. Αἱ ὡς ἄνω ἐπιγραφαὶ προέρχονται ἐκ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀπόδειξις ὅτι ἐξηκολούθει νὰ ὑφίσταται τότε ἡ δημοσία σφραγίς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

4. Εἰς τὴν ἀνωτέρω[1] μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφήν, τὴν ἀναφερομένην εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Κνιδίων ἐκδίκασιν τῆς μεταξὺ Καλυμνίων καὶ Κώων διαφορᾶς, αἱ *ἐκμαρτυρίαι*[2] ἐλαμβάνοντο ὑπὸ τῶν *προστατῶν* εἰς ἑκατέραν τῶν πόλεων ἐνώπιον ἀντιπροσώπων τῆς ἀντιδίκου πόλεως καὶ συνετάσσοντο εἰς ἀντίγραφα, ἐκ τῶν ὁποίων ἓν μὲν ἐδίδετο εἰς τοὺς μάρτυρας πρὸς ἀτομικήν των χρῆσιν, τὰ ἄλλα δὲ ἐσφραγίζοντο ὑπὸ τῆς πόλεως διὰ τῆς δημοσίας της σφραγῖδος, καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπιθυμοῦντος ἐκ τῶν μαρτύρων καὶ ἀπεστέλλοντο ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἀσφραγίστων ἀντιγράφων εἰς τοὺς προστάτας τῆς ἑτέρας τῶν ἀντιδίκων πόλεων.

5. Καὶ τὰ δημευόμενα ἀγαθὰ ἐσφραγίζοντο διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος. Τοῦτο ὑποδηλοῦται διὰ τοῦ παρὰ ΞΕΝΟΦΩΝΤΙ ρήματος ἀποσημαίνομαι: *Αὐτοὺς μὲν ἀποκτεῖναι, τὰ δὲ χρήματα αὐτῶν ἀποσημήνασθαι*[3]. Ἀλλαχοῦ, παρὰ τῷ αὐτῷ, τὸ ρῆμα σημαίνει πλέον γενικῶς προγράφω, διότι τὴν προγραφὴν συνώδευεν ἡ δήμευσις: *Τοὺς φιλτάτους τῶν ἡμετέρων ἀπεσημαίνοντο*[4].

6. Εἰς τὸ γνωστὸν ψήφισμα τοῦ Καλλίου[5], δυνάμει τοῦ ὁποίου οἱ κατατεθειμένοι εἰς τὰ χωριστὰ ταμεῖά των θησαυροὶ τῶν θεῶν συνεκεντρώθησαν εἰς κοινὸν ταμεῖον εἰς τὸν ὀπισθόδομον τοῦ Παρθενῶνος, παρὰ τὸν θησαυρὸν τῆς Ἀθηνᾶς, καθορίζονται καὶ τὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου σώματος *τῶν ταμιῶν τῶν ἄλλων θεῶν*, οἱ ὁποῖοι θὰ εἶχον τὴν ἐποπτείαν καὶ διαχείρισιν τοῦ νέου ταμείου. Οὗτοι, κατὰ τὴν ἐπιγραφήν, ἔπρεπε νὰ σφραγίζουν τὰς θύρας τοῦ ὀπισθοδόμου ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ταμιῶν τῆς Ἀθηνᾶς (*συσσεμαινόσθον*)[6]. Ὁ ὀπισθόδομος ὅμως περιεῖχε καὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον[7], ἡ ἐκ τοῦ ὁποίου ἄντλησις χρημάτων δὲν ἀπήτει τὴν εἰδικὴν ἐκείνην διαδικασίαν, ἡ ὁποία ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἄντλησιν χρημάτων ἐκ τοῦ ταμείου τῆς Ἀθηνᾶς (*ἄδεια*), ἀλλ' ἀπεφασίζετο δι' ἁπλοῦ ψηφίσματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ διενηργεῖτο ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν πάντοτε τῶν πρυτάνεων παρὰ τῶν οἰκείων ἀρχόντων. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν οἱ πρυτάνεις εἶχον τὴν ἐποπτείαν τοῦ δημοσίου θησαυροῦ, εἶναι εὔλογον ὅτι οὗτοι θὰ προσέθετον καὶ τὴν ἰδικήν των σφραγῖδα εἰς τὰς θύρας τοῦ ὀπισθοδόμου, μετὰ τῶν ταμιῶν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν ταμιῶν τῶν ἄλλων θεῶν, αὕτη δὲ δὲν ἦτο ἄλλη ἀπὸ τὴν δημοσίαν σφραγῖδα.

7. Κατὰ τὴν ἐξ Ἐλευσῖνος ἐπιγραφὴν περὶ τῆς ὀργάδος, τῆς ἱερᾶς Ἐλευσινιακῆς γῆς, τῆς ὁποίας τμήματα εἶχον παρανόμως καλλιεργηθῆ παρ' ἰδιωτῶν[8], οἱ Ἀθηναῖοι, μὴ γνωρίζοντες τί ἦτο προτιμότερον, νὰ περιαγάγουν τὰς γαίας εἰς τὴν προτέραν χέρσον κατάστασιν ἢ νὰ ἐκμισθώσουν αὐτὰς καὶ τὸ προϊὸν νὰ χρησιμοποιήσουν διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ προστύλου τοῦ ἐν Ἐλευσῖνι Τελεστηρίου, ἀνέγρα-

1 Σελ. 11.

2 ΑΡΠΟΚΡΑΤ.: *Ἐκμαρτυρία διαφέρει τῆς μαρτυρίας, ὅτι ἡ μὲν μαρτυρία τῶν παρόντων ἐστίν, ἡ δ' ἐκμαρτυρία τῶν ἀπόντων.* Ἐνταῦθα μαρτυρία θὰ ἦτο ἡ ἐνώπιον τοῦ ἐν Κνίδῳ δικαστηρίου, ὅσων ἠδύναντο νὰ παραστῶσιν.

3 Ἑλλην. 2, 3, 21. Βλ. ΑΡΙΣΤΟΦ. Ἀποσπ. 378.

4 Ἑλλην. 2, 4, 13.

5 SYLL.[3] 91. Περὶ τῆς χρονολογίας βλ. COHEN, La Grèce et l'hellénisation du monde antique, σελ. 237. Ἡ πιθανωτέρα εἶναι τὸ ἔτος 422/1 π.Χ.

6 SYLL.[3] 91 στ. 16-19.

7 Οἱ πόροι τούτου τὸν πέμπτον αἰ. προήρχοντο κυρίως ἐκ τοῦ φόρου τῶν *συμμάχων*. Βλ. DAREMBERG-SAGLIO, Tamias, σελ. 32.

8 SYLL.[3] 204 (352/1 π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

ψαν τὰς σχετικὰς προτάσεις ἐπὶ ἐλασμάτων ἐκ κασσιτέρου, ταῦτα δὲ ἐνέκλεισαν εἰς δύο ὑδρίας, μίαν ἐκ χρυσοῦ καὶ μίαν ἐξ ἀργύρου. Αὗται ἐσφραγίσθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπιστάτου τῶν πρυτάνεων διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος *(κατασημηνάσθω τῆι δημοσίαι σφραγῖδι)* καὶ ὑπὸ ἄλλων ἐπιθυμούντων Ἀθηναίων [1], καὶ ἐφυλάχθησαν ὑπὸ τῶν ταμιῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, μέχρις ὅτου ὁ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλων ἀποφασίσῃ ποίας ἐκ τῶν δύο ὑδριῶν ἡ πρότασις ἔπρεπε νὰ κατισχύσῃ.

8. Ἐν Ἀθήναις, αἱ ὑδρίαι, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐφυλάσσοντο μυστικὰ τὰ ὀνόματα τῶν κριτῶν τῶν δραματικῶν ἀγώνων, ἐσφραγίζοντο κατὰ τὸν ΙΣΟΚΡΑΤΗΝ [2] ὑπὸ τῶν πρυτάνεων καὶ τῶν χορηγῶν καὶ ἐφυλάσσοντο κατόπιν ὑπὸ τῶν ταμιῶν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Οἱ χορηγοὶ θὰ ἐσφράγιζον διὰ τῆς ἰδίας του ἕκαστος σφραγῖδος, ἀλλ᾽ οἱ πρυτάνεις ἀσφαλῶς διὰ τῆς δημοσίας. Τεκμήριον ἡ ὡς ἄνω Ἐλευσινιακὴ ἐπιγραφή, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων σφραγίζει τὰς ὑδρίας διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος, ὡς καὶ ἡ γνωστὴ μαρτυρία τοῦ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ [3],

9. Κατά τινα Ἀττικὴν ἐπιγραφὴν ἀπολογισμοῦ τῶν ταμιῶν (τοῦ 385 π.Χ.)[4] οἱ «ἀκμονίσκοι καὶ οἱ χαρακτῆρες», τὰ ἐργαλεῖα διὰ τῶν ὁποίων εἶχον κοπῆ τῷ 407/6 π.Χ. τὰ χρυσᾶ νομίσματα ἐν Ἀθήναις, ἐνεκλείσθησαν εἰς ἀλαβαστοθήκην, ἡ ὁποία προφανῶς διὰ λόγους ἀσφαλείας ἔναντι τυχὸν κακῆς χρήσεώς των ἐσφραγίσθη διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος: *Ἀλαβαστοθήκη ξυλ[ίνη ἐπίσημος;] ἐν ἧι οἱ χαρακτῆρες καὶ ἀκμονίσκοι ε[ἰσὶν ἐφ᾽ ὧν τους χρυσοῦς ἔ]κοπτον σεσήμανται τῆι δημοσίαι σφραγῖδ[ι* [5].

10. Ἀθηναϊκὸν ψήφισμα τῶν μέσων τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. [6], διὰ τοῦ ὁποίου ἀπενέμοντο τιμαὶ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σιδῶνος Στράτωνα, περιέχει καὶ τὸ ἑξῆς ἐνδιαφέρον χωρίον [7]: *Ποιησάσθω δὲ καὶ σύμβολα ἡ βολὴ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Σιδωνίων, ὅπως ἂν ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων εἰδῆι ἐάν τι πέμπηι ὁ Σιδωνίων βασιλεὺς δεόμενος τῆς πόλεως, καὶ ὁ βασιλεὺς ὁ Σιδωνίων εἰδῆι ὅταμ πέμπηι τινὰ ὡς αὐτὸν ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων*. Διὰ τῶν συμβόλων ἄρα νοοῦνται ἐδῶ τὰ διαπιστευτήρια, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἀνεγνωρίζοντο οἱ πρέσβεις τῶν δύο μερῶν. Ποία ἦτο ἡ μορφὴ τούτων εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑποθέσῃ κανείς. Πάντως εἶναι πιθανώτατον ὅτι θὰ ἔφερον τὸ ἔμβλημα τῶν Ἀθηνῶν, ἀποτυπωθὲν διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος ὑπὸ τῶν πρυτάνεων [8].

11. *Σύμβολα* ἐκαλοῦντο ἐπίσης καὶ τὰ εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις χορηγούμενα διαβατήρια. Οὕτω ὁ ΑΙΛΙΑΝΟΣ εἰς τὰ Τακτικὰ ὁρίζει: *Ἐκπλεῖν μηδένα ἀστῶν μηδὲ μέτοικον ἄνευ συμβόλου* [9]. Καὶ τούτων ἡ μορφὴ εἶναι ἄγνωστος ἀλλ᾽ εἶναι ἐπίσης λίαν πιθανὸν ὅτι ταῦτα ἔφερον τὸ ἀποτύπωμα τῆς δημοσίας σφραγῖδος, ἐξ οὗ κατ᾽ ἐπέκτασιν καὶ *σφραγῖδες* ἐκαλοῦντο. Τὴν λέξιν ἐν τῇ ἐννοίᾳ αὐτῇ

1 SYLL.³ 204, στ. 40.
2 Τραπεζ. 17.
3 Βλ. ἀν. σελ. 9.
4 IG II² 1408, στ. 11 κέ.
5 Βλ. καὶ KÖRTE, Χαρακτὴρ. Hermes, 64, 1929, σελ. 72.
6 SYLL.² 118.
7 SYLL.² 118 στ. 20 κέ.
8 Βλ. καὶ BONNER, The use and effect of Attic seals, Class. Phil. 1908, σελ. 400-1.
9 10, 8.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

διασώζει ὁ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ εἰς τοὺς Ὄρνιθας[1], εἰς τὸν διάλογον μεταξὺ Πεισεταίρου καὶ Ἴριδος:

Σφραγῖδ' ἔχεις παρὰ τῶν πελαργῶν; — Τί τὸ κακόν;
— Οὐκ ἔλαβες; — Ὑγιαίνεις μέν; — Οὐδὲ σύμβολον
ἐπέβαλεν ὀρνίθαρχος οὐδείς σοι παρών;

ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ ROGERS[2] ἡ λέξις *σύμβολον* ἐδῶ χρησιμοποιεῖται πρὸς δήλωσιν τῆς ἐπισήμου σφραγῖδος, ἡ ὁποία ἐτίθετο ἐπὶ τῶν σάκκων ἐμπορίου, ἐνῷ ἡ *σφραγὶς* δηλοῖ τὸ ἐσφραγισμένον διαβατήριον τῶν προσώπων.

12. Ὅπως ἀναφέρει ὁ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ[3], αἱ διὰ βανάσου ἀποσπώμεναι ὁμολογίαι τῶν δημοσίων δούλων κατεγράφοντο ὑπὸ τῆς *ἀρχῆς* ἢ ὑπὸ *τῶν ᾑρημένων ὑπὸ τῆς βουλῆς* καὶ ἐφυλάσσοντο εἰς ἀγγεῖον καλούμενον *ἐχῖνος*, τὸ ὁποῖον ἀκολούθως ἐσφραγίζετο καὶ ἠνοίγετο πλέον μόνον κατὰ τὴν δίκην, διὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν αἱ ἐν αὐτῷ ὁμολογίαι ὡς τεκμήρια. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἡ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ὑποδηλουμένη *ἀρχὴ* ἦσαν οἱ ἕνδεκα[4]. Οἱ ᾑρημένοι ὅμως ὑπὸ τῆς βουλῆς ἦσαν ἀσφαλῶς οἱ πρυτάνεις[5] ἢ πάντως μερικοὶ ἐκ τούτων, οἱ ὁποῖοι φυσικὰ θὰ ἐχρησιμοποίουν τὴν δημοσίαν σφραγῖδα πρὸς σφράγισιν τοῦ ἐχίνου.

13. Τὴν δημοσίαν σφραγῖδα εἶχε κατὰ νοῦν ὁ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ εἰς τὸν περὶ Στεφάνου λόγον του[6], ὅταν, ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ δήμου ἐπικύρωσιν τῶν *εὐθυνῶν* του (δηλ. τῆς ἐγγράφου ἀναφορᾶς του περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς ἀρχῆς του) ἔλεγεν: *Ἐν οἷς δὲ τὰς εὐθύνας ἐπεσημαίνεσθε, δικαίως καὶ ἀδωροδοκήτως πάντα πεπρᾶχθαί μοι προσωμολογεῖτε*, ὅπου τὸ ἐπεσημαίνεσθε δηλοῖ ὅτι ἀπηυθύνετο πρὸς τὸν ἐνώπιον αὐτοῦ δῆμον, εἰς δικαστήριον τοῦ ὁποίου εἶχεν εἰσαχθῆ ὡς συνήθως τὸ ζήτημα, καὶ ὄχι πρὸς τοὺς δέκα «Λογιστάς», οἱ ὁποῖοι προήδρευον τοῦ δικαστηρίου[7].

14. Ὁ ΞΕΝΟΦΩΝ εἰς τὸ περὶ Προσόδων ἔργον του λέγει ὅτι τὰ ἀνδράποδα τοῦ δημοσίου ἦσαν *σεσημασμένα τῷ δημοσίῳ σημάντρῳ*[8]. Διὰ τῆς λέξεως σήμαντρον νοεῖται τὸ ἀποτύπωμα, ἡ σφραγίς, τὸ ἔμβλημα καὶ ὄχι τὸ ἐργαλεῖον[9]. Τὸ τελευταῖον τοῦτο πρέπει νὰ ἦτο ἐκ σιδήρου[10], καὶ ἔφερε τὸ ἐκ τῆς δημοσίας σφραγῖδος ληφθὲν δημόσιον ἔμβλημα, τὸ ὁποῖον ἐνεκαίετο εἰς τὸ μέτωπον τῶν δούλων διὰ νὰ εἶναι ὁρατόν. Ἡ συνήθεια τῆς στίξεως τῶν δούλων ἦτο βαρβαρικὴ καὶ ἐν χρήσει τόσον μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς βορείου Εὐρώπης, ὅσον καὶ μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς[11]. Κατὰ τὸν ΗΡΟΔΟΤΟΝ οἱ αἰχμάλωτοι τοῦ Βασιλέως τῶν Περσῶν

1 1213 - 15.
2 The birds of Aristophanes, 162 - 3, σχόλ. «A person must produce a sealed passport, σφραγῖδα: a bale of goods must have an official label or ticket, σύμβολον, affixed to it, to show that it contains nothing contraband.
3 Π. Νικόστρ., 1254.
4 SANDYS, Demosthenes, select private orations II, 179, σημ. 24.
5 MEIER - SCHÖMANN - LIPSIUS, Der attische process, II. σελ. 895, σημ. 359 «die Buleuten».
6 250.
7 BONNER, σελ. 401 - 2.
8 4, 21.
9 ΞΕΝ. Λακ. Πολ: *Ἀνοίξαντας τὰ σήμαντρα, λαβόντας ὅσων ἂν δέωνται σημηναμένους καταλιπεῖν.*
10 Ἐκαλεῖτο «*χαρακτήρ*». Βλ. IG XII SUPPL. 150 στ. 16
11 Philologus, LXII, 126 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

ἐστίζοντο διὰ τοῦ βασιλικοῦ ἐμβλήματος: *Τοὺς δὲ πλεῦνας αὐτῶν κελεύσαντος Ξέρξεω ἔστιζον στίγματα βασιλήϊα*[1]. Ἀτυχῶς καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων δὲν ἦτο σπανία ἡ στίξις τῶν αἰχμαλώτων πολέμου. Οὕτως, οἱ Ἀθηναῖοι αἰχμάλωτοι τῶν Συρακουσίων, οἱ συλληφθέντες μετὰ τὴν μάχην τοῦ Ἀσσινάρου ἐσφραγίσθησαν εἰς τὸ μέτωπον διὰ τοῦ ἵππου, τοῦ ἐμβλήματος τῶν Συρακουσῶν[2], εἶναι δὲ ἐπίσης γνωστὸν ὅτι κατὰ τὸν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σαμίων πόλεμον, οἱ Σάμιοι ἔστιζον ἐπὶ τῶν Ἀθηναίων αἰχμαλώτων τὴν *σάμαιναν*, τὸ γνωστὸν ταχὺ πλοῖόν των, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει καὶ τὸ ἔμβλημά των, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τῶν Σαμίων αἰχμαλώτων τὴν γλαῦκα, τὸ Ἀθηναϊκὸν ἔμβλημα[3].

17. Μίαν ἰδιόρρυθμον χρῆσιν τῆς δημοσίας σφραγῖδος μαρτυροῦν δύο Δελφικαὶ ἐπιγραφαί[4]. Κατὰ ταύτας πλὴν τῶν ἄλλων τιμῶν, τῶν ὁποίων ἔτυχον παρὰ τῶν Ἀμφικτιόνων ξένοι τινὲς εὐεργέται τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ, ἀπενέμετο εἰς αὐτοὺς καὶ τὸ *κηρύκειον*, διὰ τοῦ ὁποίου οὗτοι καθίσταντο ἐπίσημοι κήρυκες τῶν Ἀμφικτιόνων καὶ συνεπῶς ἱερὰ πρόσωπα. Ἐπὶ τοῦ κηρυκείου τούτου ἐτίθετο κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς ἡ κοινὴ σφραγὶς τῶν Ἀμφικτιόνων.

18. Οἱ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως κατάλογοι τῶν ταμιῶν τῆς Ἀθηνᾶς μνημονεύουν *δοκιμεῖα ἐν κιβωτίῳ σεσημασμένα τῆι δημοσίαι σφραγῖδι*[5]. Ταῦτα ἦσαν δημόσια ἴσως ἀποδεικτικὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ἀπετίθεντο εἰς τὸν Παρθενῶνα πρὸς φύλαξιν[6].

Αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι περιπτώσεις χρήσεως τῆς δημοσίας σφραγῖδος ἀποτελοῦν μέρος μόνον τῆς ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ εὐρυτάτης ἐφαρμογῆς της, ὅσον μανθάνομεν ἐκ φιλολογικῶν, ἐπιγραφικῶν καὶ ἄλλων πηγῶν. Εἰς τὴν πραγματικότητα πλεῖσται περιπτώσεις διαφεύγουν ἡμᾶς λόγῳ τῆς ἐλλείψεως τῶν σχετικῶν μαρτυριῶν. Οὕτω π.χ. καὶ τὰ ἐκ παπύρου ἢ ἄλλης ὕλης πρωτότυπα τῶν ψηφισμάτων καὶ νόμων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐγίνετο ἡ ἀντιγραφὴ ἐπὶ τῶν στηλῶν, θὰ ἐσφραγίζοντο ἴσως, πρὸς κύρωσιν, διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος, πρὸ τῆς καταθέσεώς των εἰς τὸ δημόσιον ἀρχεῖον[7]. Ἐπίσης ἑλκυστική, ἀναπόδεικτος ὅμως δυστυχῶς, εἶναι καὶ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἐκ τῆς δημοσίας σφραγῖδος ἐλαμβάνετο ἡ εἰδικὴ ἐκείνη σφραγίς, ἡ ὁποία ἐχρησίμευε διὰ τὴν κοπὴν τοῦ νομίσματος, τουλάχιστον κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους, ὅταν ἐπὶ τοῦ νομίσματος εἰκονίζετο μόνον τὸ ἁπλοῦν ἔμβλημα τῆς πόλεως[8].

ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟΝ ΕΜΒΛΗΜΑ

Ἐπὶ τῆς δημοσίας σφραγῖδος εἰκονίζετο τὸ δημόσιον ἔμβλημα, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐλέχθη, ἀπετυποῦτο ἐπὶ παντοειδῶν ἀντικειμένων πρὸς ἀναγνώρισιν τῆς προελεύσεως κλπ. αὐτῶν.

1 7, 233.

2 ΠΛΟΥΤ. Βίος Νικίου 29.

3 ΑΙΛΙΑΝ. Ποικ. Ἱστ. Β, 9. Παρὰ ΠΛΟΥΤ. Β. Περικλ. 26 ἀντιστρόφως ἐκ συγχύσεως πιθανῶς.

4 COLLITZ, Samml. gr. dial. Inschr. II 2517 καὶ 2523.

5 IG II, 2 701 II (III), στ. 66-7, 703, στ. 16-7.

6 Βλ. ὅμως IG VII, 303, στ. 31 περὶ οὗ εἰς BCH 1882, σελ. 94.

7 Βλ. τὰς ἐπιγραφὰς ἐκ Πριήνης, H. v. GÄRTRINGEN, Inschr. v. Priene 112 καὶ 113: *Γραμματεὺς ἀποδειχθεὶς τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου.... πεποίηται μὲν διπλῆν τὴν τῶν δημοσίων γραμμάτων ἀναγραφὴν ἐν βυβλίνοις καὶ δερματίνοις τεύχεσιν.*

8 Περὶ μιᾶς τοιαύτης Ἀθηναϊκῆς σφραγῖδος εὑρεθείσης ἐν Αἰγύπτῳ βλ. ΣΒΟΡΩΝΟΝ εἰς Corolla Numismatica, σελ. 285 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

Εἰς τοῦτο ἐδίδοντο διάφορα ὀνόματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλα μὲν γνωρίζομεν ἐξ ἀμέσων μαρτυριῶν, ἄλλα δὲ συνάγομεν ἐμμέσως.

Τὰ ἐξ ἀμέσων μαρτυριῶν γνωστὰ ὀνόματα διὰ τὸ δημόσιον ἔμβλημα εἶναι:

1) ΠΑΡΑΣΗΜΟΝ. Ἡ λέξις κατὰ κυριολεξίαν ἐδήλου παρατιθέμενον σημεῖον. Οὕτω παράσημον ἐλέγετο ἡ εἰς τὸ περιθώριον κειμένου σημείωσις, παράσημα δὲ ἐκαλοῦντο καὶ τὰ κίβδηλα νομίσματα, διότι οἱ ἀργυραμοιβοὶ ἐσυνήθιζον νὰ χαράσσουν σημεῖόν τι παρὰ τὸν κύριον τύπον, πρὸς δήλωσιν τῆς φαυλότητος αὐτῶν. Ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ παρατιθεμένου σημείου προῆλθεν ἡ ἔννοια τοῦ γνωρίσματος, τοῦ διακριτικοῦ. Οὕτως παράσημα ἐκαλοῦντο αἱ μορφαὶ ζῴου ἢ θεοῦ, αἱ ὁποῖαι ἐκόσμουν τὰς πρῴρας τῶν πλοίων [1], τὰ διακριτικὰ τῆς ἐξουσίας [2], ὡς καὶ γενικώτερον πᾶν γνώρισμα εἰς συγκεκριμένην [3] ἢ μεταφορικὴν ἔννοιαν [4]. Ἐκ τούτου ἔλαβε καὶ τὴν σημασίαν τοῦ διακριτικοῦ συμβόλου, τοῦ ἐμβλήματος τῆς πόλεως. Μὲ τὴν σημασίαν αὐτὴν ἀπαντῶμεν τὴν λέξιν πρῶτον εἰς τὸ χωρίον τοῦ ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ τοῦ ΚΑΡΥΣΤΙΟΥ (3ος αἰ. π. Χ.): *Ἐν δὲ Κραννῶνι τῆς Θετταλίας δύο φασὶν μόνον εἶναι κόρακας· διὸ καὶ ἐπὶ τῶν προξενιῶν τῶν ἀναγραφομένων τὸ παράσημον τῆς πόλεως, καθάπερ ἔστιν ἔθιμον πᾶσι προσπαρατιθέναι, ὑπογράφονται δύο κόρακες ἐφ' ἁμαξίου χαλκοῦ* [5]. Κατὰ τὸν Ἀντίγονον δηλαδή, αἱ προξενικαὶ στῆλαι, αἱ ὁποῖαι, κατὰ συνήθειαν γενικὴν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του, εἰκόνιζον παράσημα πόλεων, εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Κραννῶνος παρίστων δύο κόρακας ἐπὶ χαλκοῦ ἁμαξίου. Τὸν τύπον τῆς ἁμάξης φερούσης ὑδρίαν, καὶ ἐνίοτε κόρακα, παρουσιάζουν τὰ πλεῖστα νομίσματα τῆς πόλεως [6], ὡς εἶναι δὲ γνωστόν, τὸν κυριώτερον τύπον τῶν νομισμάτων τῶν πόλεων ἀποτελοῦν συνήθως αὐτὰ ταῦτα τὰ ἐμβλήματά των. Ἄρα, παράσημον καὶ δημόσιον ἔμβλημα δηλοῦν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα.

Ἔτι σαφέστερον εἶναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου χωρίον τοῦ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ [7]: *Οὔτε γὰρ φοῖνιξ, ὡς ἕτερα δένδρα, λιμναῖόν ἐστι καὶ φίλυδρον φυτόν, οὔτε Κορινθίοις τι βάτραχοι προσήκουσιν, ὥστε σύμβολον ἢ παράσημον εἶναι τῆς πόλεως· ὥσπερ ἀμέλει Σελινούντιοί ποτε χρυσοῦν σέλινον ἀναθεῖναι λέγονται καὶ Τενέδιοι τὸν πέλεκυν . . .* Κατὰ τὰ ἀνωτέρω, σύμβολον καὶ παράσημον τῆς πόλεως εἶναι περίπου ταὐτόσημα. Τὰ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου μνημονευόμενα παράσημα σέλινον καὶ πέλεκυς εἶναι γνωστοὶ νομισματικοὶ τύποι τοῦ Σελινοῦντος καὶ τῆς Τενέδου. Τὸ παράσημον τοῦ Σελινοῦντος ἀνήκει μάλιστα εἰς τὴν γνωστὴν τάξιν τῶν οὕτω καλουμένων «ὁμιλούντων ἐμβλημάτων» (Redende Wappen) [8], ἐνῷ τὸ παράσημον τῆς Τενέδου εἰκονίζεται καὶ ἐπὶ προξενικῆς στήλης εὑρεθείσης ἐν Ὀλυμπίᾳ [9], συμφώνως πρὸς τὴν

1 ΠΡΑΞ. ΑΠΟΣΤ. κη'.: *Ἀνήχθημεν ἐν πλοίῳ .... παρασήμῳ Διοσκούροις* καὶ ΠΛΟΥΤ. 2, 162A.

2 ΠΛΟΥΤ. Ἀντων. 33: *Τὰ τῆς ἡγεμονίας παράσημα καταλιπὼν οἴκοι·* βλ. καὶ ΑΘΗΝ. 514 Α.

3 ΕΥΝΑΠ. σελ. 7: *Τὸ βασιλικὸν τῆς ἐσθῆτος παράσημον.*

4 ΝΙΚΟΣΤΡ. ἐν Ἀδήλ. 1: *Εἰ τὸ.. λαλεῖν ἦν τοῦ φρονήματος παράσημον.*

5 Ἱστορ. Παραδόξ. Συναγ. Περὶ τῶν προξενικῶν στηλῶν τῶν φερουσῶν παράσημα πόλεων βλ. PERDRIZET, BCH 1896, σελ. 349 κἑξ. καὶ MACDONALD, Coin Types, σελ. 65 κἑξ.

6 ROGERS, Copper of Thessaly, σελ. 70-2.

7 Ἠθικά, 399 F, Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα.

8 Ὅπως εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἡ ἄρκτος τοῦ Βερολίνου καὶ τῆς Βέρνης (Bär - Berlin καὶ Bern), τὸ ἄνθος τῆς Φλωρεντίας (Flos - Florentia) κλπ.

9 Ausgrabungen zu Olympia, I, πίν. XXXI.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀντιγόνου συνήθειαν[1]. Ἐξ ἄλλου παρὰ τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἡ λέξις δηλοῖ τὸ ἔμβλημα θεοῦ[2]: *Τούτους τε ἀπογραφομένους χαράσσεσθαι καὶ διὰ πυρὸς εἰς τὸ σῶμα παρασήμῳ Διονύσου κισσοφύλλῳ.*

2) ΣΥΜΒΟΛΟΝ. Τὸ ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς δήλωσιν τοῦ δημοσίου ἐμβλήματος φαίνεται ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου τοῦ Πλουτάρχου, μαρτυρεῖται δὲ καὶ ἄλλοθεν. Σύμβολον ἐκαλεῖτο ἡ γλυφὴ δακτυλιολίθου καὶ ὁ ἐξ αὐτῆς λαμβανόμενος τύπος ἢ εἰκών, ἐπειδὴ ταῦτα ἐχρησίμευον πρὸς ἀναγνώρισιν. Κατὰ τὸν Πλαυτον[3],

....symbolum
expressam in cera ex anulo suam imaginem[4].

Εἴδομεν ὅμως ὅτι καὶ αἱ δημόσιαι σφραγῖδες εἶχον τὴν μορφὴν δακτυλίων, κατ᾽ ἀκολουθίαν ἄρα ἡ λέξις ἦτο ἐν χρήσει πρὸς δήλωσιν καὶ τῆς γλυφῆς αὐτῶν ἢ τοῦ ἐξ αὐτῆς λαμβανομένου τύπου καὶ γενικώτερον τοῦ ἐμβλήματος τῆς πόλεως.

3) ΧΑΡΑΚΤΗΡ. Ἀρχικῶς ἡ λέξις εἶχεν ἐνεργητικὴν σημασίαν ἐδήλου δὲ τὸν χαράκτην ἢ τὸ χαράσσον ἐργαλεῖον[5]. Ἀκολούθως ὅμως προσέλαβε παθητικὴν σημασίαν, ἐδήλου δὲ πᾶν χαρασσόμενον, ὡς π.χ. τὰ ἐπὶ τῶν στηλῶν γράμματα κλπ. Χαρακτὴρ ἐκαλεῖτο ἡ γλυφὴ τοῦ σφραγιδολίθου καὶ ἐξ αὐτῆς φυσικὰ τὸ ἔμβλημα εἴτε ἀτόμου εἴτε πόλεως. Δημόσιον ἔμβλημα δηλοῖ ἡ λέξις εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Σηστοῦ τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.[6]: ... *Τοῦ τε δήμου προελομένου νομίσματι χαλκίνωι χρῆσθαι ἰδίωι χάριν τοῦ νομειτεύεσθαι τὸν τῆς πόλεως χαρακτῆρα*, δηλαδή, κατὰ τὸν Fritze[7], ἡ πόλις ᾐσθάνετο ἑαυτὴν εἰς θέσιν νὰ κόψῃ ἴδια νομίσματα, πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως διαδώσῃ τὸ ἔμβλημά της, τὸν «χαρακτῆρα τῆς πόλεως».

4) ΣΗΜΑΝΤΡΟΝ. Κατὰ κυριολεξίαν ἐδήλου τὸ σημαινόμενον, τὸ σφραγιζόμενον, τὴν σφραγῖδα. Οὕτω, παρ᾽ Ἡσυχίῳ, *σήμαντρον· σφραγίς.* Μὲ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἀπαντᾷ ἡ λέξις εἰς χωρίον τοῦ Ξενοφῶντος[8]: *Ἀνοίξαντες τὰ σήμαντρα, λαβόντας, ὅσων ἂν δέωνται, σημηναμένους καταλιπεῖν.* Εἰς ἄλλο χωρίον τοῦ Ξενοφῶντος, ἡ λέξις ἔχει πλέον τὴν σημασίαν τῆς ἀποτυπουμένης εἰκόνος, τοῦ ἐμβλήματος, καὶ δὴ τοῦ δημοσίου[9]: *Ἀνδράποδα σεσημασμένα τῷ δημοσίῳ σημάντρῳ.* (Ὄχι τοῦ ὀργάνου διὰ τοῦ ὁποίου ἐσφραγίζοντο οἱ δοῦλοι).

Εἰς τὰς ὡς ἄνω λέξεις δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ ἄλλας τινάς, τῶν ὁποίων τὴν χρῆσιν πρὸς δήλωσιν τοῦ δημοσίου ἐμβλήματος συνάγομεν ἐξ ἐμμέσων μόνον μαρτυριῶν. Τοιαῦται εἶναι αἱ λέξεις *σῆμα, σημεῖον* καὶ *ἐπίσημον* ἢ *ἐπίσημα.*

1) ΣΗΜΑ. Ἡ λέξις δηλοῖ κατὰ κυριολεξίαν τὸ σημεῖον, τὸ «σημάδι», διὰ τοῦ ὁποίου ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναγνωρισθῇ πρόσωπόν τι ἢ πρᾶγμα. Οὕτω, παρ᾽ Ὁμήρῳ σῆμα καλεῖται τὸ σημεῖον τὸ τεθὲν πρὸς ἀναγνώρισιν ἐπὶ τοῦ κλήρου τοῦ Αἴαντος[10]. Σήματα ἐπίσης ἐκλήθησαν αἱ γλυφαὶ τῶν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐν χρή-

1 Περὶ τῆς ἀναθέσεως παρασήμου εἰς ἱερά, βλ. Macdonald, ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 64 - 5.
2 Μακκαβ. Β'. 29.
3 Pseud. 55 - 6.
4 Σύμβολον ὠνομάσθη καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ δακτύλιος.
5 IG II², 1408, στ. 12: *Χαρακτῆρες καὶ ἀκμονίσκοι.* Βλ. Körte, Hermes, 64, 1929 σελ. 72: Stempel und Ambosse.
6 Ditt. Orient. gr. inscr. sel. I, σελ. 537, ἀρ. 339.
7 Nomisma I, σελ.
8 Λακεδ. Πολ. 6, 4.
9 Πορ. Προσ. ἢ Πόρ. 4, 21.
10 Ἰλ. Ζ, 189.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

σει σφραγίδων, αἱ ἀποτελοῦσαι τὰ προσωπικὰ ἐμβλήματα τῶν κατόχων των. Οὕτω εἰς τὰς Τραχινίας τοῦ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ[1]:

Καὶ τῶν δ' ἀποίσεες σῆμ', ὃ κεῖνος εὐμαθὲς
σφραγῖδος ἕρκει τῷδ' ἐπ' ὄμμα θήσεται.

Εἶναι ἐπίσης γνωστοτάτη ἡ ἐπὶ ἀρχαϊκοῦ τινος ἰωνικοῦ νομίσματος φράσις: *Φάενος ἐμὶ σῆμα*[2], ἀναφερομένη εἰς τὴν εἰκονιζομένην ἔλαφον, ἥτις ἀπετέλει τὸ ἔμβλημα τοῦ Φάνους. Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἔχει ἡ λέξις καὶ εἰς ἐπιγραφὴν ἐπὶ ἀρχαϊκοῦ σκαραβαίου: *Θέρσιός εἰμι σᾶμα, μή με ἄνοιγε*[3]. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται πιθανωτάτη ἡ χρῆσις τῆς λέξεως καὶ πρὸς δήλωσιν τοῦ δημοσίου ἐμβλήματος. Ἐξ ἄλλου ἡ λέξις *σῆμα* ἐδήλου καὶ τὸ ἐπὶ ἀσπίδος εἰκονιζόμενον προσωπικὸν ἔμβλημα τοῦ ὁπλίτου:

Ἔχει δι' ὑπέρφρον σῆμ' ἐπ' ἀσπίδος τόδε[4]

συχνὰ ὅμως αἱ ἀσπίδες ἔφερον ἀντὶ τοῦ προσωπικοῦ ἐμβλήματος τοῦ ὁπλίτου τὸ ἔμβλημα τῆς πόλεως, ὅπερ ἐπίσης θὰ ἐκαλεῖτο σῆμα[5].

2) ΣΗΜΕΙΟΝ. Ἀντιστοιχεῖ σημασιολογικῶς ἀπολύτως πρὸς τὴν λέξιν σῆμα. Μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐπὶ δακτυλιολίθου εἰκόνος ἀπαντῶμεν τὴν λέξιν π.χ. παρ' ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΕΙ[6]:

Οὐκ' ἔσθ' ὅπως ὁ δακτύλιος ἔσθ' οὑτοσί
οὑμός· τὸ γοῦν σημεῖον ἕτερον φαίνεται.

καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς[7]: *Σφραγὶς ... σημεῖον ἔχουσα τραγέλαφον.* Εἰς τὸν ΗΡΟΔΟΤΟΝ[8], δηλοῖ τὸ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος προσωπικὸν ἔμβλημα τοῦ ὁπλίτου, ὅπως καὶ ἡ λέξις σῆμα. Τέλος δηλοῖ γενικῶς τὸ ἔμβλημα, ὅπως παρὰ τῷ ΑΙΣΧΥΛΩι[9]: *Τρίαιναν σημεῖον θεοῦ.*

3) ΕΠΙΣΗΜΟΝ, ΕΠΙΣΗΜΑ. Αἱ λέξεις προέρχονται ἐκ τοῦ ἐπιθέτου *ἐπίσημος*, δηλοῦντος τὸ φέρον παράστασιν, σημεῖον, πολύτιμον μέταλλον, τὸ κεκομμένον καὶ κεχαραγμένον, ἀποτελοῦν δὲ πλέον οὕτω νόμισμα[10]. Ἐκ τούτου, ἐπίσημον καὶ ἐπίσημα ἐκλήθη ἡ ἐπὶ τοῦ νομίσματος παράστασις, ἡ ὁποία, ὡς ἐλέχθη ἤδη, ἀρχικῶς ἦτο αὐτὸ τοῦτο τὸ δημόσιον ἔμβλημα[11]. Ἀλλὰ καὶ ἡ γλυφὴ τοῦ δακτυλιολίθου ἐν Δηλιακαῖς ἐπιγραφαῖς καλεῖται ἐπίσημον: *Δακτύλιον χρυσοῦν σάρδιον, ἔχοντα ἐπίσημον Ἀπόλλωνα*[12]. Ἐπίσημον καλεῖ ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ τὸ ἔμβλημα, τὸ ὁποῖον κατὰ

1 Στ. 614.
2 HEAD, Hist. num., σελ. 571 - 2.
3 SELTMAN, σελ. 27.
4 ΑΙΣΧ. Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβ. στ. 389.
5 ΞΕΝΟΦ. Ἑλλην. Ζ, 5, 20 (Τὸ ρόπαλον ἐπὶ τῶν ἀσπίδων τῶν Θηβαίων). ΒΑΚΧΥΛ. Ἀποσπ. 11 (Ἡ τρίαινα ἐπὶ τῶν ἀσπίδων τῶν Μαντινέων).
6 Ἱππ. 951 - 2.
7 IG XI, 2 162, στ. 48 καὶ ἀλλαχοῦ.
8 Α, 171 *Σημήϊον.*
9 Ἱκέτ. 218.
10 π.χ. ΗΡΟΔ. 9, 42: *Χρυσὸς ἐπίσημος,* κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἄσημον κλπ.
11 ΠΛΟΥΤ. Β. Θησ. 6: *Τροιζήνιοι ... τρίαιναν ἐπίσημον ἔχουσι τοῦ νομίσματος.* ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ παρὰ ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤ. 4, 45: *Δραχμαὶ ... Πάριαι, τῶν ἐπίσημα τράγος.* Ἡ τρίαινα ἦτο τὸ ἔμβλημα τῆς Τροιζῆνος καὶ ὁ τράγος τῆς Πάρου.
12 SIG[2] 588, 3 καὶ ἀλλαχοῦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

τὸν νόμον ἔπρεπε νὰ ἐπικοσμῇ τὸ σκῆπτρον παντὸς Βαβυλωνίου[1]. Ἐπίσημον καὶ ἐπίσημα τέλος ἐκαλεῖτο ἀκόμη καὶ τὸ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος ἔμβλημα ὁπλίτου[2], πρὸς δήλωσιν τοῦ ὁποίου ἦσαν ἐξ ἴσου ἐν χρήσει, ὡς εἴδομεν, καὶ αἱ λέξεις σῆμα καὶ σημεῖον.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δηλοῦται σαφῶς, ὅτι αἱ πρὸς δήλωσιν τοῦ δημοσίου ἐμβλήματος λέξεις (κατὰ τὸ πλεῖστον χρησιμοποιούμεναι καὶ πρὸς δήλωσιν τῶν ἐμβλημάτων ἀτόμων) ἦσαν ἐξ ἀρχῆς συνδεδεμέναι εἴτε πρὸς τὰς σφραγῖδας (ὅπως αἱ λέξεις σύμβολον, χαρακτήρ, σήμαντρον, σῆμα καὶ σημεῖον), εἴτε πρὸς τὰ συγγενῆ πρὸς αὐτὰς νομίσματα (ὅπως αἱ λέξεις παράσημον καὶ ἐπίσημον), γεγονὸς φυσικὸν προκειμένου περὶ λαοῦ πρακτικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ ὡς ἦτο ὁ Ἑλληνικός. Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ἀρχαῖα, τὰ μεσαιωνικὰ καὶ νεώτερα ἐμβλήματα, ὡς ἔχοντα διάφορον προέλευσιν ἔσχον καὶ διάφορον τὴν ὀνοματολογίαν. Πράγματι ταῦτα, τὴν πρώτην ἀρχὴν λαβόντα ἐκ τῆς διακοσμήσεως τῆς πανοπλίας τῶν ἀρχόντων καὶ ἰδίως τοῦ θυρεοῦ πρὸς ἀναγνώρισιν τούτων κατὰ τὰς μάχας[3], ἐκλήθησαν «Ὅπλα», Wappen, Armes, Coat-of Arms καὶ «Θυρεοί», Écus, Blasons. Βεβαίως καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, διεκοσμοῦντο αἱ ἀσπίδες τῶν ὁπλιτῶν δι' ἐμβλημάτων, ἀλλ' ἡ πρώτη ἐμφάνισις τούτων ἐπὶ τῶν ἀσπίδων εἶναι πολὺ νεωτέρα τῆς πρώτης χρήσεως τῶν σφραγίδων, ἀναγομένη, κατὰ τὰς ἀγγειογραφίας, εἰς τὰ τέλη περίπου τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς[4], ἐνῷ διακόσμησιν τῶν ἀσπίδων διὰ δημοσίων ἐμβλημάτων μανθάνομεν διὰ πρώτην φορὰν ἀπὸ τὸν Βακχυλιδην, ἀκμάσαντα περὶ τὸ 470 π.Χ.[5].

Πάντως, ὅπως ἐλέχθη ἀλλαχοῦ, αἱ δημόσιαι σφραγῖδες ἐτέθησαν πιθανῶς εἰς ἐφαρμογὴν διὰ πρώτην φορὰν τὰ τέλη τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. συγχρόνως περίπου μὲ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ νομίσματος, μετὰ τοῦ ὁποίου συνεδέοντο διὰ τοῦ ἐπὶ ἀμφοτέρων εἰκονιζομένου δημοσίου ἐμβλήματος. Δι' ὃ καὶ ἡ ἔρευνα τῆς ὑπὸ τῶν πόλεων ἐκλογῆς τοῦ Α ἢ Β ἐμβλήματος ἔχει ἤδη ἀναληφθῆ ὑπὸ τῆς νομισματικῆς.

Ὅπως ἤδη ἐξετέθη εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, αἱ πόλεις συχνὰ κατεῖχον περισσότερα τοῦ ἑνὸς ἐμβλήματα. Οἱ λόγοι τοῦ φαινομένου αὐτοῦ δὲν εἶναι γνωστοί. Συχνὰ ἐπίσης ἐσημειοῦτο μεταβολὴ τοῦ ἐμβλήματος, εἴτε λόγῳ πολιτικῶν ἢ ἄλλων μεταβολῶν, εἴτε λόγῳ τῆς ἐπικρατήσεως νέας λατρείας.

Τὸ δημόσιον ἔμβλημα δὲν περιωρίσθη μόνον ἐπὶ τῶν δημοσίων σφραγίδων καὶ τῶν νομισμάτων. Ἀπαντῶμεν τοῦτο καὶ ἐπὶ χαλκῶν δικαστικῶν πινακίων[6], ἐπὶ δικαστικῶν ψήφων[7], ἐπὶ μολυβδίνων δημοσίων συμβόλων ἐν Ἀθήναις[8], ἐπὶ

1 Ι, 195: *Ἐπ' ἑκάστῳ δὲ σκήπτρῳ ἔπεστι πεποιημένον ἢ μῆλον ἢ ῥόδον ἢ κρίνον ἢ αἰετὸς ἢ ἄλλο τι· ἄνευ γὰρ ἐπισήμου οὔ σφι νόμος ἐστὶν ἔχειν σκῆπτρον.*

2 ΕΥΡ. Φοιν. 1107: *Ἐπίσημ' ἔχων.. ἐν μέσῳ σάκει.* ΠΛΟΥΤ. Β. Ἀλκιβ. 16: *Ἀσπίδος τε... ποίησιν οὐδὲν τῶν πατρίων ἔχουσαν.*

3 G. DHAUCOURT - G. DURIVAULT, Le blason, σελ. 17 - 8.

4 LORIMER, The hoplite phalanx, BSA., 1947, σελ. 87. Κατὰ τὸν ΗΡΟΔΟΤΟΝ Ι, 171, ἡ διακόσμησις τῶν ἀσπίδων εἰσήχθη ὑπὸ τῶν Καρῶν. Καίτοι διακόσμησις τῶν ἀσπίδων ἀπαντᾷ ἤδη ἐπὶ ἀγγείων τῆς Κρητομυκηναϊκῆς ἐποχῆς, πραγματικὰ ἐμβλήματα δὲν ἀπαντοῦν παρὰ μόνον κατὰ τὴν ὑστερογεωμετρικὴν ἐποχήν.

5 Ἀποσπ. 41: *Ποσειδάνιον ὡς | Μαντινέες τριόδοντα χαλκοδαιδάλοισιν ὡς | ἀσπίσιν φορεῦντες | [ἀφ' ἱπποτρ]όφα πό[λιος].*

6 Δι' ὧν ἐκληροῦντο οἱ δικασταί (Ἀθην. Πολ. 63-4)

7 ΣΒΟΡΩΝΟΣ Journ. Int. arch. num. 13, 1911, σελ. 121. Βλ. ΠΟΛΥΔ. Η. 17.

8 Ταῦτα ἐχρησίμευον διὰ τὴν ἀπόληψιν τοῦ δικαστικοῦ, βουλευτικοῦ ἢ ἐκκλησιαστικοῦ μισθοῦ, BENNDORF,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

σταθμῶν[1], ἐπὶ λαβῶν ἀμφορέων ἐμπορίου[2], ἐπὶ στηλῶν προξενίας[3], ἐνίοτε μάλιστα ἀφιεροῦτο ὑπὸ τῶν πόλεων αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐκ πολυτίμου ἢ ἄλλης ὕλης κατεσκευασμένον δημόσιον ἔμβλημα εἰς μεγάλα ἱερά[4], τιθεμένης οὕτω τρόπον τινὰ τῆς πόλεως ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς θεότητος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἡ ἐπέκτασις καὶ παντοδυναμία τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀρχαίας πόλεως εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ταχεῖαν ἐξάπλωσιν τῆς δημοσίας σφραγῖδος καὶ ποικίλην ἐφαρμογὴν αὐτῆς. Ἡ ὑπὸ τῆς Μακεδονικῆς ὅμως κυριαρχίας δημιουργία μεγάλων καὶ ἰσχυρῶν μοναρχιῶν εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν βαθμιαίαν παρακμὴν τῶν πόλεων, ἐνσωματουμένων εἰς αὐτὰς καὶ συντριβομένων κατὰ τοὺς ἀδιαλείπτους μεταξὺ τούτων πολέμους. Κατὰ τὴν ἐποχὴν λοιπὸν αὐτήν, καθ' ἣν αἱ μοναρχίαι ἀποτελοῦν πλέον τὸ ἐπίκεντρον τῆς πολιτικῆς δραστηριότητος εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἔρχεται εἰς πρώτην μοῖραν ἀντὶ τῆς δημοσίας σφραγῖδος, *ὁ βασιλικὸς δακτύλιος*. Οὗτος ἔφερε τὸ ἔμβλημα τοῦ μονάρχου ἢ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ καὶ ἦτο ἐμπεπιστευμένος εἰς ἀνώτατον ὑπάλληλον τῆς μοναρχίας[5]. Χάριν ἁπλοῦ παραδείγματος ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ὅτι ὁ Φίλιππος Ε´ ἀποστέλλει κατά τινα ἐπιγραφὴν πρέσβυν εἰς τὴν Νίσυρον, φέροντα *γράμματα... καὶ σφραγῖδα τὰν βασιλέως*[6]. Ὁ Σέλευκος Νικάτωρ εἶχε, κατὰ τὸν Κλημεντα Αλεξανδρειας, ὡς γλυφὴν τοῦ δακτυλίου του τὴν ἄγκυραν[7], ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὸν τύπον ἢ σύμβολον πολλῶν νομισμάτων τῶν Σελευκιδῶν[8]. Ὁ ἀετός, «οἰκόσημον» τῶν Πτολεμαίων, κοσμεῖ τὰ νομίσματά των[9].

Ἐν τούτοις, πολλαὶ ἀπὸ τὰς περιπτώσεις χρήσεως δημοσίας σφραγῖδος, ἐκ τῶν μνημονευθεισῶν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, προέρχονται ἐκ τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ἐξ ἄλλου ἐπὶ νομισμάτων βασιλικῶν ἐκδόσεων τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς παρατηροῦμεν ἐνίοτε σύμβολα εἰς τὸ πεδίον τῶν νομισμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ἀποτελοῦν ἐμβλήματα ἀρχόντων, ὅπως συνήθως, ἀλλ' ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰ γνωστὰ ἐμβλήματα τῶν πόλεων ὅπου ταῦτα ἐκόπησαν[10].

Beitr. zur Kenntnis des attischen Theaters.

1 Daremberg - Saglio, ἐν λ. pondus.

2 Nilsson, Timbres amphoriques de Lindos εἰς Exploration Arch. de Rhodes, V καὶ Cantacuzène, Dacia, 3 - 4, σελ. 614.

3 Βλ. ἀν. σελ. 16. Πλὴν τῶν Τενεδίων καὶ Σελινουντίων, ἀνέθηκον εἰς τοὺς Δελφούς: τὸ Μεταπόντιον χρυσοῦν στάχυν (Στραβ. Ϛ, 264), οἱ Ἀμπελιῶται τῆς Κυρηναϊκῆς καυλὸν σιλφίου (Σχολ. Αριστοφ. Πλοῦτ. 925) καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Κρητικῆς Ἑλύρου αἶγα (Παυσ. Χ, 16, 3).

4 Πλουτ. Ἠθικ. 399 F, βλ. σελ. 16.

5 Κατὰ τὴν ἐναντίον τοῦ Βυζαντίου ἐκστρατείαν του ὁ Φίλιππος Β´ καθιστᾷ τὸν υἱόν του Ἀλέξανδρον *κύριον τῶν πραγμάτων καὶ τῆς σφραγῖδος* (Πλουτ. Β. Ἀλεξ. 9). Εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Σάμου τοῦ 2ου αἰ. π. Χ.: *Βασιλεὺς Ἄτταλος... Φιλοποίμενα Ἀνδρονίκου, τὸν στρατηγὸν καὶ ἐπὶ τῆς σφραγῖδος...* IG Rom 4, 1712. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐσυνηθίζετο ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων, Παλ. Διαθ. Γένεσ. I, 41, 41 κέ.: *Εἶπε δὲ Φαραὼ τῷ Ἰωσήφ. Ἰδοὺ καθίστημί σε σήμερον ἐπὶ πάσῃ γῇ Αἰγύπτου: Καὶ περιελόμενος Φαραὼ τὸν δακτύλιον ἀπὸ τῆς χειρὸς αὐτοῦ περιέθηκεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν χεῖρα Ἰωσήφ*. Καὶ A. Erman παρὰ H. Erman, Arch. Papyrusf. I, 71 (Ἐπὶ τοιχογραφίας ἐκ τάφου τῶν Θηβῶν τῆς Αἰγύπτου περὶ τὸ 1400 π. Χ).

6 Syll.[3] 572, στ. 15.

7 Παιδαγ. 3, 11.

8 Βλ. Brit. Mus. Cat. Seleucid Coins.

9 Regling, Die antiken Münzen Nach A. V. Sallet, σελ. 59.

10 Βλ. π. χ. Newell, Coins of Western Seleucid Mints.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212

Εἴδομεν ἀνωτέρω[1], ὅτι κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν ἐποχήν, ἀντίγραφα ποικίλων πράξεων κατετίθεντο εἰς τὰ ἀρχεῖα τῶν πόλεων καὶ ἐσφραγίζοντο ἐκεῖ διὰ τῆς δημοσίας σφραγῖδος. Ὁ ΣΤΡΑΒΩΝ πάλιν ἀναφέρει (κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου), ὅτι οἱ Λοκροὶ Ὀζόλαι εἶχον *ἐπὶ τῇ δημοσίᾳ σφραγῖδι τὸν ἕσπερον ἀστέρα ἐγκεχαραγμένον*[2].

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν διετηροῦντο οἱ θεσμοὶ τῆς πόλεως, ὁσονδήποτε ἐκφυλισμένοι, ὑφίστατο καὶ ἡ δημοσία σφραγίς. Ἡ ἐξαφάνισις τῶν δημοσίων σφραγίδων θὰ ἐπῆλθεν εἰς τὰ τέλη τῆς ἀρχαιότητος συνεπείᾳ τοῦ ἐκφυλισμοῦ καὶ τέλος τοῦ θανάτου τῶν παλαιῶν πολιτικῶν θεσμῶν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΠΥΡ. ΔΟΝΤΑΣ

1 Σελ. 18.
2 IX, 3, 416.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:45:09 EEST - 167.114.118.212